

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Andrej Golob

Mentor: izredni profesor dr. Vlado Miheljak

PREDSODKI MED MLADIMI

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

KAZALO	4
1. UVOD	5
2. KAJ JE PREDSEDEK?	7
2.1. IZVOR PREDSEDKOV	8
2.2. STRUKTURA PREDSEDKOV	9
2.2.1. Kognitivna struktura predsodkov.....	10
2.2.2. Družbena struktura predsodkov	10
3. OSEBNOSTNE LASTNOSTI IN PREDSEDKI	11
3.1. AVTORITARNA OSEBNOST	12
3.2. PREDSEDKI NA LEVI IN NA DESNI	13
4. SOCIALNA KATEGORIZACIJA IN PREDSEDEK	15
4.1. STEREOTIPI IN PREDSEDKI KOT MEHANIZMI SOCIALNE KATEGORIZACIJE	16
4.2. ZNAČILNOST SOCIALNE KATEGORIZACIJE.....	17
5. IZRAŽANJE PREDSEDKOV, STRATEGIJA ZMANJŠEVANJA IN SPREMINJANJE PREDSEDKOV	18
5.1. IZRAŽANJE PREDSEDKOV	18
5.2. ZMANJŠEVANJE PREDSEDKOV.....	19
5.2.1. Hipoteza stika.....	20
5.2.2. Stiki v šolah.....	21
5.3. SPREMINJANJE PREDSEDKOV.....	22
6. MLADI IN PREDSEDKI	25
6.1. TEORIJE O PREDSEDKIH IN MLADI	25
6.1.1. Teorije, ki zagovarjajo vpliv osebnostne strukture.....	25
6.1.2. Teorije, ki zagovarjajo družbene vplive.....	26
6.1.3. Teorije, ki zagovarjajo vpliv socialno-kognitivnega razvoja.....	27
6.2. RAZVOJ PREDSEDKOV PRI OTROKIH.....	29
6.3. SOCIALNE IN PSIHOLŠKE DETERMINANTE PREDSEDKOV	30
6.4. ŠOLNIKOM	31
7. MEDIJI IN PREDSEDKI	34
7.1. MLADI IN MEDIJI	35
7.2. TELEVIZIJSKI STEREOTIPI.....	36
7.3. PRIMER POLITIČNEGA DISKURZA	37
7.4. PRIMER MEDIJSKEGA DISKURZA	39
8. SKLEP	42
VIRI IN LITERATURA	44

1. UVOD

Zgodovina človeštva je raznolika in pestra. Po eni strani je polna napredka, po drugi pa v njej prevladujejo konflikti, spopadi in nasilje med posamezniki in različnimi družbenimi skupinami. Do nasilja, spopadov pride v določenih okoliščinah, osnovo zanje pa tvorijo vzorci medskupinske nenaklonjenosti, zamer, diskriminacij in žaljivega govorjenja, ki so kar precej pogosti. Naš vsakdan prežema delitev na »nas« in »druge« , pri tem pa je popolnoma jasno, da smo mi boljši, pametnejši in sposobnejši.

Stališča in prepričanja, polna predsodkov, prežemajo družbeno življenje in naš vsakdanji svet in številni misleci so se spraševali, kako razložiti fenomen predsodkov. Iz različni virov lahko povzamemo mnoge razlage oz. ideje o predsodkih. O njih so pisali ter razmišljali Lippman, Adorno, Allport, Brown, Aboutova, Uletova idr.

Vendar zgoraj napisano, pri moji odločitvi o temi diplomskega dela, ni imelo največjega vpliva. Glavno vlogo pri tem so imeli moji učenci¹ - za kar se ji jim lepo zahvaljujem. Ta zahvala pa nosi v sebi grenak priokus. Zakaj?

Med pogovori z njimi čedalje pogosteje slišim vprašanja in trditve, na katera jim sicer odgovorim, njihove trditve z argumenti spodbijam, a pri tem mnogokrat nisem najbolj uspešen.

Nekaj primerov vprašanj in trditev²:

- »Učitelj, ali ste za to, da se v Ljubljani postavi džamija?«
- »Zakaj begunci ne ostanejo doma?«
- »Ali boste šli na referendum³ in kako boste glasovali?«
- »Saj imajo dovolj nekaj molilnic, džamije naj postavljajo kar doma.«
- »Muslimani so vsi teroristi.«
- »Narkomani bi morali v zapor.«
- »Kar doma naj ostanejo.«

Z diplomskim delom poskušam dobiti odgovore na vprašanja, ki se mi pri tem porajajo. Najti želim pot, s katero bom pri odpravljanju predsodkov bolj uspešen. Pri sebi, pri kolegih in pri učencih.

Pred začetkom pisanja sem postavil nekaj trditev, ki jih bom poskušal s pomočjo različnih virov potrditi oz. ugotoviti, da ne držijo:

- Nestrpnost med mladimi narašča.
- Družina predstavlja pomemben izvor predsodkov.
- Ekonomske razmere v družbi vplivajo na oblikovanje predsodkov.

¹ Zaposlen sem v šolstvu.

² Zapisano je z mojimi besedami, njihov jezik je bolj »sočen«.

³ O izbranih.

- Politični in medijski diskurz vpliva na stopnjo in obseg predsodkov.

V diplomskem delu bom tako pisal o samem fenomenu predsodkov, pisal bom o predsodkih pri otrocih in mladostnikih, eno poglavje bom namenil temu, kako se predsodki spreminjajo v času, kako reagiramo nanje in kako jih je možno zmanjšati oziroma odpraviti, zadnji del pa bo namenjen prikazu medijske in politične govorice, ki po mojem mnenju ustvarja predsodke.

Čisto na koncu pa še kratko pojasnilo. V času ko so izredno popularne razne ankete (saj ne mine seminar in ne sestanek, da ne bi odgovarjali vsaj na eno), sem se sam odločil, da kaj podobnega ne bom izvedel. Za moje zanimanje in razumevanje pojma je popolnoma vseeno ali npr. muslimane sovraži cel ali pa samo en učenec v razredu. Moja dolžnost in osebno prepričanje je, da reagiram ne glede na število takih učencev. Pri tem pa mi bo pomagalo, vsaj upam, tudi moje diplomsko delo.

2. KAJ JE PREDSEDEK?

Sredi prejšnjega stoletja je britanska vlada spodbudila raziskavo, s katero so hoteli ugotoviti obseg diskriminacije proti etničnim manjšinam (Daniels v Brown, 1995/2001;4). Na različne naslove so poslali tri iskalce zaposlitve, stanovanja in raznih drugih storitev. Eden od njih je bil beli Britanec, drugi beli priseljenc iz Madžarske, tretji pa je bil temnopolti priseljenec iz Zahodne Indije. Rezultati preiskave so bili šokantni. V večini primerov se je pokazala visoka stopnja diskriminacije, predvsem do temnopoltega priseljenca (Brown, 1995/2001;4-5).

Pri teh raziskavah pa ne gre le za gole statistične podatke. V ozadju so vsakodnevna šikaniranja, verbalno in fizično nasilje nad pripadniki etničnih manjšin.

Ta primer kaže predvsem na eno vrsto predsodkov, na predsodke, ki so naperjena proti etničnim manjšinam. V vsakodnevnom življenju pa se srečujemo še z mnogimi oblikami predsodkov, ki so usmerjeni proti ženskam, proti invalidom, proti narkomanom in še mnogim drugim.

Kako pa bi pojem predsodek lahko opredelili?

Pojem ima več pomenov. V raznih virih lahko najdemo različne definicije pojma:

»Etnični predsodek je antipatija, ki sloni na napačnih in togih (nefleksibilnih) posplošitvah in ki je lahko občutena ali izražena. Lahko je usmerjena proti neki skupini kot celoti ali proti posamezniku, ker je član te skupine« (Allport, 1954/1979;9).

» So stališča⁴, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, a jih spremljajo močna čustva in so odporna na spremembe« (Rot v Ule,2004).

»Predsodek se nanaša na stališča in ravnanja, ki jih člani ene skupine usmerjajo proti drugi« (Giddens,1997/2000;212).

»Predsodki so priučena prepričanja in vrednote, ki vodijo posameznika ali skupino k pristranosti proti članom neke določene skupine« (Haralambus, Holborn,1999;696).

Francis About (1988/1994) pravi, da je pri predsodkih najbolj opazna negativna, sovražna kvaliteta, vendar so predsodki lahko tako negativni, kot tudi pozitivni.

⁴ Je trajen sistem pozitivnega oz. negativnega ocenjevanja, občutenja in aktivnosti človeka v odnosu do različnih socialnih situacij in objektov (Ule,2004;155).

Nekdo je namreč lahko izrazito pozitivno orientiran nasproti določeni skupini ljudi. Brown(1995/2001) kot primer pozitivnega predsodka navede svojo lastno ljubezen do vsega, kar je italijanskega.

2.1. IZVOR PREDSDOKOV

Izvor predsodkov bi lahko opredelili, tudi za potrebe tega diplomskega dela, kot proces, ki se dogaja v skupini, torej kot skupinski proces, pa tudi kot proces, ki se dogaja na nivoju posameznikove percepcije, emocij in akcije. Za Brown-a (1995/2001) sta to procesa, ki sta v središču zanimanja socialne psihologije, ko gre za raziskave predsodkov. Pri teh t.i. mikrosocialnih pogojih gre po mnenju Uletove (2004) predvsem za socializacijo v prvih letih življenja in frustracijske in krizne situacije v odraslem življenju.

V zgodnjem otroštvu pod vplivom staršev in pomembnih drugih nastane veliko predsodkov. Takrat »nastanejo tiste prve primarne kategorizacije in z njimi povezana vrednotenja, ki so podlaga za nastanek in obstoj predsodkov, zlasti za njihovo trajnost in nezavedno delovanje« (Ule,2004;175).

Ne moremo pa iti še mimo enega od pomembnejših dejavnikov pri nastanku predsodkov. To je šola. Učitelji so lahko pomembni drugi, za katere pa velja, da imajo lahko velik vpliv na otroke, ravno tako učbeniki in šolska berila.

Če pa je človek pripadnik neke skupine, le-ta v veliki meri prevzame tudi njene predsodke. V vsaki skupini poteka ločevanje na »nas« in na »vas«. V času ko so družbene razmere stabilne ni nujno, da ta ločitev privede do oblikovanja negativnih medsebojnih občutkov, čas negotovosti in družbenih sprememb pa lahko hitro privede do nezadovoljstva in izbruha različnih predsodkov.

Zraven socialne psihologije pa se z fenomenom predsodkov ukvarjajo še druge znanstvene discipline. Brown (1995/2001) pravi, da je za celovito razumevanje potrebno upoštevati tudi t.i. makrosocialne pogoje. Upoštevati je potrebno zgodovino, politične razmere, ekonomske razmere in socialno strukturo, ki tudi vplivajo na nastanek nerazumevanja in nezaupanja med ljudmi.

Pri političnih procesih lahko kot primer naštejemo zakonodajo na področju človekovih pravic in tudi politiko na področju urejanja imigracij, ki direktno vplivata na položaj manjšin.

Lastnina nad sredstvi, ki so potrebni za ekonomski razvoj, daje veliko možnosti za razvoj medskupinskih nasprotij, s tem pa tudi za nastanek različnih predsodkov. Sovraštvo do tujcev pa skokovito naraste tudi v času gospodarskih kriz, ko se zapirajo delovna mesta in se zaostri zaposlitvena politika.

2.2. STRUKTURA PREDSDOKOV

Mirjana Ule v svojem delu »SOCIALNA PSIHOLOGIJA« piše, da imajo predsodki nekatere stališčem podobne značilnosti: so pridobljeni, vplivajo na obnašanje, so trdovratni in sestavljeni. Imajo kognitivno, čustveno in konativno komponento.

Kognitivna⁵ komponenta so nepreverjeni posplošeni koncepti, kognitivne sheme in prikrite implicitne teorije različnih posameznikov in skupin. Kažejo se v ustvarjanju nepreverjenih informacij in govoric, ki so lahko spontane, lahko pa so tudi zavestno organizirane (Ule,2004;167).

Konativna, dinamična komponenta vsebuje pripravljenost za določeno ravnanje do ljudi v katere so usmerjeni določeni predsodki. Kot primer lahko navedemo Brownov opis raziskave na začetku tega poglavja.

Še posebej pomembna pa je čustvena komponenta, ki vsebuje pripravljenost za negativna in pozitivna čustva in vrednotenje v zvezi z predsodki. Ta komponenta »daje ton predsodkom in služi posameznikom in skupinam kot projekcija in racionalizacija lastnih bolečin in strahov« (Ule,2004;167).

Predsodki so enostavne strukture, ki karikirajo določene značilnosti ljudi, narodov. Zanimajo jih ekstremni prikazi in živijo od maksimiranja razlik med objekti. Njihov največji pomen pa je v vrednotnih ocenah, ki jih ponujajo posameznikom in skupinam (Brown v Ule;2004). Vrednotenje pa temelji na doživljanju večje podobnosti v lastni in večje različnosti med člani drugih skupin.

Predsodke uporabljamo pretežno na nezaveden način, postanejo avtomatizirani in dajejo človeku občutek zadoščenja. Predsodki nam pomagajo doseči stabilnost pri reagiranju na okolje, postanejo pa negativni, kadar vodijo do takšnega ali drugačnega nasilja nad ljudmi, ki so objekti negativnih predsodkov.

⁵ Kognicija je proces presojanja, ocenjevanja na osnovi znanja, ki smo ga pridobili.

2.2.1. KOGNITIVNA STRUKTURA PREDSDOKOV

Kognitivni procesi v razvoju so:

- Generalizacija: pripisovanje določene tipične lastnosti.
- Diferenciacija: drugemu pripišemo razlikovalne lastnosti na osnovi določene razlike z nami.
- Identifikacija: identificiranje in uvrščanje v skladu z njihovo skupinsko pripadnostjo.
- Vrednotenje: gre za prirejanje vrednostnih sodb.

2.2.2. DRUŽBENA STRUKTURA PREDSDOKOV

Predsodki se oblikujejo skozi socialne izmenjave in odnose z drugimi. Negativni predsodki temeljijo na odklanjanju in sovražnosti do pripadnikov posameznih skupin drugačnih od nas samih. Pri tem pa imajo pripadniki dominantne skupine lahko občutek superiornosti, imajo predstavo, da ima njihova skupina več pravic. S tem je povezana tudi sodba o manjvrednosti tuje skupine, prepričani so lahko, da imajo pravico do moči, statusa, privilegijev v določeni družbi. Vendar lahko občutijo tudi strah, da jim druga skupina vse te privilegije ogroža.

3. OSEBNOSTNE LASTNOSTI IN PREDSDOKI

Vsako leto si z učenci osmih razredov ogledamo film SCHINDLERJEV SEZNAM. Film govori o genocidu, ki so ga nad Judi izvajali v tridesetih in štiridesetih letih prejšnjega stoletja. Namen ogleda je bil prvotno ta, da si na primeru ogledamo, kam lahko privede nestrpnost, kam lahko privede nespoštovanje drugačnosti. Želeli smo, da film služi kot spomin in opomin. Po drugi strani pa kar 16,8 procentov Slovencev (European Values Study Survey, 1999/2000 v Delo, Sobotne priloga, 11.5.2002) Judov ne želi za sosede. Kar pa je presenetljivo, kajti »ni jih v osebni izkušnji, ne v kolektivnem spominu« (Mihelj, Delo, Sobotna priloga, 11.5.2002) Slovencev.

V razgovoru po gledanju je ponavadi prvo vprašanje, če se je to res dogajalo. In ko dobijo odgovor, začnejo iskati razloge za tako obnašanje in ravnanje. Ugotovijo, da so krivci lahko ekonomski, politični, kulturni razlogi. Kot možen vzrok, pa navajajo tudi to, da si nekateri ljudje z poniževanjem, mučenjem in ubijanjem drugih, zdravijo lastne manjvrednostne občutke in svoje lastne frustracije.

S to razlago pa se približamo tezi Hovlanda in Searsa, »da predsodke poganja frustracija posameznikov zaradi življenjskih težav in neuspehov« (v Osolnik, 2003:16). Prav na podlagi rasnega nasilja pa je Dollard leta 1939 razvil svojo frustracijsko teorijo agresivnosti. Ugotovil je, da so predsodki verbalni izrazi agresije, ki se usmerijo k lahko dosegljivim in občutljivim tarčam, ne pa proti resničnim vzrokom frustracije. Vzroke za predsodke in njihovo krepitev je teorija iskala v iracionalnih, nezavednih gonilih, ki zlahka zajamejo množice. To pa vodi raziskovalce predsodkov k psihoanalitskim razlagam nastanka in delovanja predsodkov v posamezniku (Ule v Osolnik, 2003).

Te razlaga pa temeljijo na Freudovem psihoanalitskem pristopu in razlagajo, da osebne lastnosti vplivajo na mišljenje in vedenje posameznika. Vsak tip osebnosti je nagnjen k določenemu mišljenju in vedenju. Rezultat tega pa je, da v primeru poznavanja osebne strukture posameznika lahko sklepamo na njegove miselne in vedenjske odzive na okolje. Po Freudovi teoriji lahko nesproščena emocionalna energija privede do spodkopavanja posameznikove integritete, zato njegov ego, ki predstavlja družbeno oblikovan, kontrolni del osebnosti, preusmeri to energijo, da se spremeni. To pa pomeni, da recimo jeze, ki jo do nekoga čutimo, zaradi družbene nesprejemljivosti ne stresemo nanj, temveč jo potlačimo in izživimo na nekom drugem. Ta nekdo drug pa je ponavadi predstavnik šibkejše družbene skupine kot je naša, torej je šibkejši kot smo mi. Posamezniki na ta način ohranjajo neproblematičnost v odnosu do predstavnikov skupin, katere spoštujejo in so mu blizu, negativna čustva, ki mu jih zbujajo le-ti, pa preusmerijo na pripadnike drugih skupin (Ule v Osolnik, 2004).

3.1. AVTORITARNA OSEBNOST

Adorno in sodelavci so leta 1950 predstavili najbolj znano in vplivno študijo, katera je neposredno povezala predsodke in osebnostno strukturo posameznikov. Z izvorno mešanico marksistične filozofije, Freudove psihoanalize in kvantitativnega psihometričnega pristopa k raziskavi, predstavlja referenčno točko celi generaciji raziskovalcev fenomena predsodkov (Brown,1995/2001;19). Raziskava je bila izvedena kmalu po koncu druge svetovne vojne, hkrati pa je že divjala hladna vojna med Vzhodom in Zahodom.

Osnovno vprašanje, za katerega so iskali odgovor je bilo, zakaj ljudje sovražijo Jude. Pri raziskavi so ugotovili, da je antisemitizem povezan z etnocentrizmom⁶ in konzervativizmom. Ta skupek predsodkov pa so imenovali antidemokratska orientacija. Sklepali so, da je sindrom antidemokratske orientacije povezan s posebno strukturo osebnosti, ki so jo poimenovali avtoritarna osebnost. Ljudje z tako osebnostno strukturo pa nekritično sledijo vodjem oz. večini. Držijo se konvencionalnih vrednot in načinov življenja, ki jih pogosto uveljavljajo prav politični in religiozni voditelji (Ule,2004;178). Zavračajo pa nekonvencionalnost oz. drugačnost. To pa je to prav značilnost manjšin, zato jih avtoritarne osebnosti zavračajo.

Da bi potrdili svoje trditve o povezanosti med antidemokratsko orientacijo in avtoritarno strukturo osebnosti, so si zastavili naslednja vprašanja:

Ali obstaja sindrom antidemokratske orientacije?

Ali obstaja taka struktura osebnosti, ki bi jo lahko imenovali avtoritarna?

Ali obstaja povezanost med antidemokratsko orientacijo in avtoritarno osebnostjo? (Ule;2004)

Uletova piše, da so avtorji pri preučevanju antisemitizma ugotovili, da gre pri tem za močno povezan sistem stališč, ki ga sestavljajo stereotipni negativni predsodki s katerimi Žide opisujejo kot izrazito različne od ne-Židov, kot nemoralne, kot tiste, ki ogrožajo ne-Žide in pred katerimi se je potrebno zavarovati.

Za etnocentrizem so ugotovili, da gre pri njem za urejen sistem stališč, s katerim pripadnike lastnega naroda ocenjujejo kot večvredne v primerjavi z drugimi.

Kot tipične značilnosti avtoritativne strukture osebnosti pa so navedli (Adorno v Ule,2004):

⁶ Poveličevanje lastnega naroda in negativen odnos do drugih narodov in manjšin (Ule, 2004;178).

- Konvencionalizem; nekritično sledijo avtoritetam, togo se držijo konvencionalne morale, odpor do nekonvencionalnega ravnanja.
- Podredljivost; nekritičen odnos do avtoritet.
- Agresivnost
- Plitvost; zavračanje vsega subjektivnega in imaginativnega.
- Spoštovanje oblasti; identifikacija s tistimi, ki imajo moč.
- Destruktivnost in cinizem; podcenjevanje humanih vrednot in humanizma.
- Uporaba projekcije; pripisovanje lastnih nezavednih impulzov drugim.
- Togost mišljenja in nagnjenost k praznoverju.
- Interes za seksualne deviacije in hkrati nagnjenost k moraliziranju.

Z raziskavo so avtorji potrdili hipoteze o povezavah med strukturo stališč in avtoritarno strukturo osebnosti. Poglavitni vzrok pa naj bi bila avtoritarna vzgoja v otroštvu, saj naj bi se avtoritarnost obnavljala skozi primarno socializacijo. »Avtoritarni starši vzgajajo avtoritarne otroke« (Ule,2004;179). Pri taki vzgoji je osnovna poteza stroga disciplina, neposlušnost pa se kaznuje z odtegotovanjem ljubezni. Tak otrok se svojih staršev boji, obenem pa je od njih odvisen. Na zavestni ravni starše spoštuje, nezavedno pa jih sovraži. Kasneje ta čustva prenese na odnos do drugih avtoritet in simbolov moči ter na odnos do referenčnih skupin. Etnični predsodki so potisnjeno sovraštvo, ki bi lahko, če jih ne bi prenesli na druge skupine, ogrozilo lastno. Gerard trdi, da je to strah, ki ga otrok ni mogel izraziti, a ga je kasneje kot odrasel prenesel na »manjvredne« skupine in posameznike (Ule,2004).

Po Adornu torej sovraštvo posameznika do stigmatiziranih⁷ skupin izhaja iz represije in odpovedi, predvsem v njegovem otroštvu. Nakopičeno sovraštvo potrebuje nadomestni objekt, na katerem se sproži in sprosti in v katerega projicira svoje strahove, svoje sovraštvo. Izražanje predsodkov je izraz prenašanja ali preusmeritve agresije z dejanskega vzroka na nadomestni objekt. Rezultat tega je prevelika vdanost posameznika avtoritetam in sovraštvo do stigmatiziranih skupin. Predsodki pa predstavljajo posamezniku sredstvo za lažje orientiranje v odtujenem in nerazumevajočem svetu.

3.2. PREDSDOKI NA LEVI IN NA DESNI

Kljub pomenu in utemeljenosti Adornove raziskave, so se po njeni objavi začele pojavljati kritike in dopolnilne študije. Veliko kritik je zbudilo predvsem dejstvo, da je Adorno povezoval avtoritarizem le z desno politično opcijo. Prepričani so

⁷ Stigma je lastnost posameznika, ki ga loči od večine, pri tem pa ima večina in on sam to lastnost za odklonsko.

bili, da so avtorji študije nekritično podlegli svoji levi politični usmeritvi (Ule,2004).

Rokeach trdi, da so si Adorno in sodelavci dali opravo le z predsodki na desni politični strani. Nadalje pravi, da je možno najti manifestacijo predsodkov tudi pri levi politični opciji, čeprav usmerjene v druge tarče (Rokeach v Brown, 1995/2001).

Zaradi tega je Rokeach naredil vrsto raziskav, s katerimi je poskušal opredeliti pojem avtoritarnega mišljenja ne glede na politično usmeritev. Mnenja je bil, da obstaja nek splošen model dogmatskega mišljenja, ki je značilen tako za ekstremno politično desnico kot za ekstremiste na levi strani političnega spektra. Za temeljne značilnosti dogmatizma pa je označil:

- nestrpnost do nejasnih situacij,
- poenostavljeno črno-belo interpretiranje situacij
- močna podvrženost stereotipnim⁸ ocenam (Rokeach v Ule,2004).

Po Brownu pa je vrednost teorije omejena, ker omejuje oz. ignorira situacijske faktorje, zanemara socialne in sub-kulturne norme. Še več, ne more razložiti uniformnosti⁹ predsodkov pri nekaterih skupinah in družbah. Ne upošteva pa tudi zgodovinskih sprememb in socio-ekonomskih faktorjev (Brown,1995/2001;37).

⁸ Stereotip je poenostavljena, posplošena kognitivna sodba (Ule,2004)

⁹ Je pristajanje posameznika na tihe domneve o tem, kaj je socialno zaželeno, pričakovano oz. nezaželeno in nepričakovano obnašanje (Ule,2004).

4. SOCIALNA KATEGORIZACIJA IN PREDSODEK

Ideja, po kateri je kategorizacija nujen predpogoj predsodka, je ključnega pomena, ker poudarja njegovo običajno oz. vsakdanjo naravo (Allport v Brown, 1995/2001). Je kognicijski postopek in je neizbežna značilnost človekovega obstoja. To pa velja zato, ker je naš svet preveč kompleksen prostor, da bi v njem preživali, ne da bi ga prej poenostavili in uredili. V vsakdanjem življenju se zanašamo na sisteme kategorizacij in se drugače nismo sposobni odzvati na vsakega človeka in vsakemu dogodku, ki smo mu priča (Brown, 1995/2001)

Če so socialne kategorizacije pripomoček za uporabno poenostavljanje in razvrščanje, je pomembno, da nam pomagajo jasno razločevati med tistimi, ki pripadajo nečemu in tistimi, ki ne. Cambell (v Brown, 1995/2001) je ugotovil, da je pomembna stran kategorizacije poudarjanje razlik med skupinami. Tajfel (v Brown, 1995/2001) je kasneje formaliziral dve hipoteze o kognitivnih posledicah kategorizacije. Po eni bodo pripadniki različnih skupin medsebojno videti bolj različni, pripadniki iste skupine pa bodo videti bolj podobni kot v resnici. Torej v svoji skupini zmanjšujemo razlike med člani, do drugih skupin pa te razlike povečujemo.

Pri lastni skupini smo bolj pripravljeni upoštevati medindividualne razlike, kot pa pri skupini, ki jo označuje predsodek. Če pa je socialni status naše lastne skupine manjšinski, se ta težnja lahko obrne. Takrat se zgodi, da bolj upoštevamo interindividualne razlike v drugi skupini (Brown v Ule, 2004).

Dokaj zanimiv pojav pa je tudi zmanjševanje učinkov diferenciacije in zmanjševanje razlik, če se v istem socialnem okolju križa več različnih socialnih situacij. Če se med seboj srečajo npr. moški, ženske, belci, črnci, delavci, fakultetno izobraženi ljudje je težko potegniti meje različnih socialnih kategorij. Standardne kategorizacije tu odpovejo in s tem se povečajo možnosti za zmanjšanje predsodkov do teh skupin. To pa je lahko pomembna posledica pri zmanjševanju predsodkov. Na žalost pa ta značilnost ne deluje vedno. Če je neka socialna kategorija dominantna, se predsodki ohranijo ali celo povečajo. Brown opaža, da je premoč posamezne dimenzije vedno zelo odvisna od posebnih lokalnih okoliščin. To pa je tudi razlog, da moramo biti pri uvajanju križne kategorizacije pri zmanjševanju predsodkov zelo previdni, kajti dosežemo lahko ravno nasprotno.

4.1. STEREOTIPI IN PREDSDOKI KOT MEHANIZMI SOCIALNE KATEGORIZACIJE

Allport (1954/1979) je stereotipe in predsodke pojmoval kot mehanizme socialne kategorizacije, kot kognitive sheme, ki organizirajo in poenostavljajo posameznikovo videnje družbenega sveta. Socialna kategorizacija pa je poseben primer kategorizacije zaznav v zaznavnem procesu, ki zajema objekte socialne narave. Bistvena lastnost delovanja socialnih kategorij je, da nam te kategorije omogočajo jasno delitev na tiste, ki pripadajo določenim skupinam in na tiste, ki jim ne pripadajo. Socialne kategorije homogenizirajo razlike med člani iste kategorije in potencirajo razlike med člani različnih kategorij. Stereotipi in predsodki pa so način izražanja socialnih kategorizacij. So naravni rezultat človekovih kognitivnih procesov in postanejo negativni le v določenih družbenih okoliščinah (Allport v Osolnik, 2003).

Kategorizacija je osnova za predsodke, vendar sama kategorizacija še ni obremenjena z predsodki. »Vnaprejšnje sodbe postanejo predsodki samo, če so nespremenljive, ko so soočene z novim vedenjem« (Allport, 1954/1979;9).

Zaradi množice informacij in dražljajev, ki smo jim vsakodnevno izpostavljeni, so kategorizacije nujen proces, saj nam omogočajo vzpostaviti red in opredeliti določene vzorce dogajanja, ki zaradi ponavljanja postanejo predvidljivi. Predvidljivost pa nam omogoča ustrezno ravnanje. Vsi dražljaji, ki po oceni ljudi sodijo v določeno kategorijo, so obravnavani na enak način in nanje reagirajo v skladu s svojimi izkušnjami. Predsodki nastanejo takrat, ko pretiravamo z kategorizacijo in vnaprejšnje sklepanje postane nevprašljivo in resnično dejstvo, čeprav nove informacije to zanikajo. Ko se predsodki soočijo z nasprotnimi dokazi oz. informacijami, se jim enostavno uprejo.

Proces kategorizacije, ki vodi v potencialno napačno in vnaprejšnjo sklepanje, izhaja iz načina človekovega življenja in mišljenja. Povesod naletimo na ločevanje v skupine. Družimo se s sebi enakimi in ne z drugačnimi. V vsakdanjem življenju nam skupina, ki ji pripadamo, nudi vse, kar potrebujemo in nimamo nobene potrebe, da bi se obračali drugam. Veliko lažje je živeti v znanem krogu ljudi, kot pa se prilagajati drugim z drugačno kulturo, jezikom, hrano, oblačili.

Ljudje živimo v glavnem s sebi enakimi, saj to od nas zahteva najmanj truda. Kljub temu pa do določenega stika z drugačnimi pride, na področju dela, v šoli. Ti stiki pa le redko zadostujejo, da bi presegli psihološke ločitve. Dejstvo je, da skupine težijo k medsebojni ločenosti.

Ko se ta ločenost vzpostavi, imajo te skupine med seboj le malo komunikacijskih kanalov, kar vodi do novih zapletov. Brez težav poglobljajo razlike med lastno skupino in drugimi skupinami ter narobe razumejo osnovo za

ta pojav. Velike razlike med skupinami zanje obstajajo prav zaradi teh razlik in ne zaradi pomanjkanja komunikacij. To pa lahko vodi v odkrit konflikt interesov kot tudi v številne namišljene konflikte (Allport, 1954/1979; 19).

4.2. ZNAČILNOSTI SOCIALNE KATEGORIZACIJE

Proces socialne kategorizacije vsebuje naslednje značilnosti (Allport, 1954/1979; 20-23):

Oblikuje široke razrede in skupine za usmerjanje vsakdanjih prilagoditev. Večinoma se sklicujemo in zanašamo na vnaprej vzpostavljene kategorije. Določen dogodek tipiziramo, ga uvrstimo v znano rubriko in temu primerno ravnamo. Tudi, če se zmotimo, ravnamo racionalno – naše ravnanje ima osnovo v veliki verjetnosti, da imamo prav.

Kategorizacija asimilira čim več v eno skupino. Probleme rešujemo na najlažji način, tako da jih uvrstimo v zadovoljivo kategorijo in to kategorijo uporabimo kot sredstvo za vnaprejšnje sklepanje oziroma za rešitev problema. Operiramo z omejenim številom kategorij – z najmanjšim možnim številom, ki nam še omogoča primerno ravnanje.

Kategorija nam omogoča hitro identifikacijo objekta, ki ga zaznavamo. Vsak od dogodkov ima določene znake, ki nam služijo kot vodilo, da se ustrezno odzovemo nanje. Če kategorija vsebuje negativna prepričanja in stališča, se bomo dogodkom z znaki te kategorije avtomatično izogibali in jih zavračali.

Kategorija nasiči vse, kar vsebuje znotraj istega koncepta razumevanja in čustvovanja. Nekatere kategorije so skoraj popolnoma intelektualne. To so koncepti. Mnogi koncepti vsebujejo, poleg stališča: *kaj to pomeni*, tudi stališče: *kako o tem čutimo* (nekaj favoriziramo ali zavračamo).

Kategorije so bolj ali manj racionalne. Racionalne postanejo na podlagi nekih informacij in izkustev, z izkustvom se večajo in so stvarne. Neracionalne kategorije pa nastajajo brez ustreznih dokazov, da je temu res tako. Nastanejo z enako lahkoto kot racionalne kategorizacije. Emocije rodijo nove emocije in s tem nove kategorije, ki niti najmanj ne upoštevajo dokazov oziroma dejstev.

Ko so naše kategorije vzpostavljene, so zelo odporne na spremembe in zunanje vplive. Tudi kadar se soočimo z dejstvi, ki nasprotujejo naši kategorizaciji, slednje ostajajo nespremenjene.

5. IZRAŽANJE PREDSDOKOV, STRATEGIJA ZMANJŠEVANJA IN SPREMINJANJE PREDSDOKOV

»Ljudje, ne samo, da živimo s svojimi predsodki, ampak imamo razdelan cel sistem obramb, ki nam onemogočajo, da bi realne zaznave porušile naše predstave in pričakovanja. Tako se med drugim družimo z ljudmi podobnih in izogibamo ljudi drugačnih pogledov, imamo pa tudi izjemno učinkovit mehanizem selektivne percepcije in selektivnega pomnjenja. Vidimo samo tisto, kar se sklada z našimi pričakovanji in predstavami, če pa že vidimo kaj (pre)več, selektivni spomin poskrbi, da postanejo naše predstave in zaznave spet konsistentne.«

Dr. Vlado Mihejak, Delo, Sobotna priloga, 21. julij 2001

Nekdanji kolumnist Dela je v svojem sestavku komentiral obnašanje slovenske policije na dogodek, ki se je zgodil v Ljubljani. Obitoglavci so takrat pretepli nekaj temnopoltih prebivalcev naše države. Vzrok pa je bil en sam, so črni, torej niso naši. Tu imamo pravzaprav vsaj dva primera obnašanja ljudi na svoje lastne predsodke. Prvi je obnašanje napadalcev, drugi pa obnašanje ljudi zaposlenih v državni upravi.

5.1. IZRAŽANJE PREDSDOKOV

Nekajkrat smo že omenili, da ima vsak od nas določene predsodke, kar pa še ne pomeni, da jih bomo vnesli v obnašanje, da bomo sovražni, nasilni v odnosu z drugimi. Predsodke lahko izražamo v blažji in težji obliki.

Allport (v Ule, 2004) razlikuje pet stopenj izražanja predsodkov v vedenju človeka in skupin. Te stopnje predstavljajo hierarhično razvrščene kategorije obnašanja, zasnovanega na predsodkih:

Opravljanje (ogovarjanje) je izraz določenih antipatij v odnosu do drugih skupin. Primer takšnega reagiranja so šale in vici. Razširjeno je v vseh skupnostih, s tem da se objekt menja.

Izogibanje s katerim ustvarjamo socialno distanco do pripadnikov drugih skupin. Je izraz potrebe po izogibanju medosebnim odnosom oziroma intimnejšim kontaktom z drugimi.

Diskriminacija je že neposredno usmerjena proti pripadnikom drugih skupin in se kaže v onemogočanju dostopa ogroženim skupinam do nekih občih dobrin, na primer neenake možnosti šolanja, zaposlovanja, bivanja, oziroma v kratenju njihovih osnovnih državljskih svoboščin in pravic, ki jih ima na razpolago dominantna skupina.

Nasilje predpostavlja izražanje predsodkov, kjer je ogrožena fizična integriteta ljudi oziroma onemogočeno normalno življenje ogroženih manjšinskih skupin. Genocid pa se kaže v fizičnem preganjanju, iztrebljanju celih skupin, manjšin, narodov (Ule,2004;181).

Vsi ljudje podlegamo predsodkom. Po Mitscherlingu (v Ule,2004) pa vendarle ne ravnamo vedno v skladu z njimi, predsodkov torej ne spremenimo vedno v dejanja. To se zgodi takrat, ko nas v to navedejo neki zunanji razlogi. V normalnih razmerah predsodki ostajajo latentno prisotni in enakomerno porazdeljeni v populaciji. Če pa se družbene razmere spremenijo in se začne politični razvoj, ki vodi v nasilje, se naši predsodki sprožijo in začnemo jih širiti tudi z dejanji.

Na dejanja ljudi, pa žrtve lahko reagirajo različno. Verjetno najbolj tragičen način reagiranja je ta, da se poistovetijo z vsebino predsodkov. Predsodki, ki so usmerjeni proti njim lahko postanejo del njihove samopodobe in tako tudi delujejo. To je t.i. samouresničujoča se napoved, ko žrtve s svojim obnašanjem opravičujejo predsodke. Na vsaki konferenci lahko zasledimo vsaj nekaj primerov takšnega ravnanja, vedno se ukvarjamo z istimi posamezniki, z istimi razredi. Proglašamo jih za nesposobne, za tiste, ki kršijo šolski red in učenci nam to »dokazujejo« iz dneva v dan. In krog je zaključen.

Predsodki torej lahko pripeljejo do tragičnih posledic, tako za posameznike, kot za cele družbene skupine. In zato, se nam vedno znova pojavlja vprašanje, ali predsodkov ni mogoče zmanjšati in njihovih posledic na tak ali drugačen način odpraviti.

5.2. ZMANJŠEVANJE PREDSDOKOV

Že na začetku poglavja smo omenili, da ljudje živijo s svojimi predsodki, in da nihče ni imun pred njimi. Vendar, če to dejstvo priznavamo, ali to pomeni, da se moremo z njim sprijazniti. Socialni psihologi, ki raziskujejo to področje trdijo, da ne. Allport (v Brown,1995/2001) je tako razvil »hipotezo stika«, v kateri trdi, da bi družbena intervencija reducirala intenziteto predsodkov, pa tudi najhujše posledice delovanja v skladu z njimi.

5.2.1. HIPOTEZA STIKA

Je ena od najbolj uspešnih idej v socialni psihologiji (Brown,1995/2001;236). Osnovna ideja te hipoteze je, da je najboljši način zmanjševanja napetosti in sovražnosti med dvema skupinama ta, da sta v stiku druga z drugo na več različnih načinov. Vendar samo ime hipoteze lahko zavaja, saj namiguje, da je za zmanjševanje sovražnosti dovolj le stik. Že Allport (1954/1979) pa je sprevidel, da temu ni tako. Še več, bližina in stiki lahko pripeljejo celo do povečanega sovraštva. Torej sam kontakt ni dovolj. Da bi v vsakdanjem življenju teorija pripeljala do uspeha, mora biti izpolnjeno nekaj predpogojev.

Za uspešnost je potrebno, da imajo mere, ki pripeljejo do zmanjševanja napetosti družbeno in institucionalno podporo. Kaj to pomeni? Za uspešnost je potrebna podpora ljudi, ki odločajo in imajo avtoriteto, kot so šolski ravnatelji, učitelji, politiki, sodniki in ostali, ki lahko vplivajo na dosego ciljev. To pa je potrebno zato, ker so ponavadi ti ljudje v poziciji, da predpišejo kazni in nagrade za doseganje oz. nedoseganje teh ciljev. S tem lahko dosežemo, da npr. šole vsaj sledijo predpisani politiki. Drugo, sprejetje anti-diskriminacijskih predpisov prisili ljudi, da se ne obnašajo v skladu s svojimi predsodki, kar pa sčasoma lahko pripelje do tega, da nova bolj strpna stališča tudi ponotranijo, jih sprejmejo za svoja. S tem pa pripomorejo, da se sčasoma ustvari bolj strpna klima v celi družbi.

Pomembno vlogo imajo tudi pogosti in kvalitetni stiki. S tem se ustvarijo bližji in bolj intimni odnosi med dvema skupinama. V nasprotju s tem, kratkotrajni in naključni stiki nesoglasja lahko povečajo.

Naslednji predpogoj, pa je ta, da v kontaktu sodelujejo osebe z kar najbolj podobnim statusom. Mnogo predsodkov namreč temelji na predpostavki, da so člani druge skupine manjvredni in manj sposobni. Če pa je nekdo v taki situaciji nadrejen, drugi pa podrejen tako prepričanje lahko dobi potrditev. Rezultat pa je povečanje obsega stereotipov in predsodkov. Brown (1995/2001) pravi, da je to eden od razlogov, zakaj so stereotipi in predsodki v južnih držav ZDA tako trdovratni. Mnogi belci imajo stike samo temnopoltimi, ki so statusno v podrejenem položaju, kot so vratarji, služabniki in podobno. Mnogo dokazov pa je, da je predsodke težko obdržati, če imamo stike z ljudmi, ki imajo enak status kot mi.

Še zadnji predpogoj, ki ga bomo omenili, pa je sodelovanje. Če so pripadniki različnih skupin, za dosego cilja prisiljeni sodelovati med seboj, je to razlog, da se razvijejo kvalitetnejši in bolj prijateljski odnosi.

5.2.2. STIKI V ŠOLAH

Na koncu poglavja, pa si bomo pogledali še poskuse zmanjševanja obsega predsodkov in uvajanja desegregacijskih ukrepov na področju šolstva. Tudi na tem področju so mnogi upali, da bodo z ukrepi take politike, zmanjšali posledice medskupinske nestrpnosti. Vendar nam Brown (1995/2001) predstavi kar nekaj raziskav, ki kažejo čisto drugačno sliko. V velikih primerih se obseg predsodkov celo poveča. Ko so iskali vzroke za tako, na videz neuspešno desegregacijo so našli kar nekaj razlogov z odpravo katerih bi bili rezultati verjetno drugačni.

Najprej si je potrebno priznati, da je vse kar se dogaja v šolah, le del otrokovih spoznanj o medskupinskih odnosih. Otroci različnih družbenih skupin se vsakodnevno vračajo v svoje okolje, kjer pa so nasprotja med skupinami še vedno zelo prisotna.

Nerealno bi bilo tudi pričakovati, da se bodo spremembe zgodile kar čez noč. To je namreč dolgotrajen proces.

Naslednji razlog pa leži v tem, da je le malo kje implementacija programa potekala v idealnih razmerah, s tem pa se je tudi možnost uspeha zmanjšala. V raziskavah so ugotovili predvsem pomanjkanje medsebojnega sodelovanja učencev pri aktivnostih v razredu.

Te raziskave so sicer potekale na ameriških šolah, pa vendar lahko rečemo, da nekatere trditve veljajo tudi na naših.¹⁰ Po mojem mnenju, igrajo pri ustvarjanju predsodkov bistveno večjo vlogo starši kot pa učitelji¹¹. Zakaj tako mislim? V razgovorih z njimi velikokrat slišim npr.:

»Moj oče/mama je tako rekel«.

In velikokrat je to v nasprotju s tem, kar jim želim povedati sam in kar je navsezadnje tudi navedeno v ciljih naše šole. Mnogokrat to dejstvo vodi do samospraševanja o smislu učiteljevega dela in o možnosti, da se to spremeni. Prepričan sem, da je za to potrebno sodelovanje širše družbe, od politike, do medijev oziroma vseh tistih, ki vplivajo na nastanek predsodkov.

Drugo, kar lahko opazimo tudi v naših šolah, je pomanjkanje sodelovanja med učenci pri nalogah, ki se jim postavljajo. Pri odpravljanju tega pa lahko naredimo veliko, verjetno največ, prav učitelji.

Kako pa to lahko dosežemo? Obstaja mnogo različnih poti, ena od njih pa so kooperativne učne skupine, ki bi jih lahko uvedli tudi v šole (Aronson in dr., 1978; Johnson, 1975, Slavin, 1983 v Brown).

Najvažnejše je učence razdeliti v manjše skupine, tako da so pri delu medsebojno odvisni. Naloge strukturiramo tako, da za uspešni zaključek naloge

¹⁰ Navedel bom nekaj mojih misli o tem problemu.

¹¹ Čeprav tudi ti niso brez krivde.

potrebujejo drug drugega. Nekdo bo raziskoval nekaj, drugi spet nekaj drugega, za končno poročilo pa združijo rezultate.

Druga pomembna točka je potreba po bolj pogosti interakciji med samimi učenci, namesto prevladujoče interakcije učitelj – učenec.

Z takimi skupinami poskušamo doseči tudi enak status med člani. To dosežemo z poudarjanjem pomembnosti vsakega sodelujočega pri doseganju skupinskega cilja. Kot primer takega skupnega dela lahko navedemo druženje učencev predmetne in razredne stopnje, katerega namen je odpravljanje verbalnega in včasih tudi fizičnega nasilja, ki se pojavlja na šoli.

Verjetno pa bi dosegli še boljše rezultati, če bi se na enak način malce pogosteje družili starši med sabo in z učitelji. Taka druženja, na povsem neformalni ravni, sicer potekajo, vendar bi lahko bila bolj pogosta.

5.3. SPREMINJANJE PREDSDOKOV

Pri vseh ključnih avtorjih študij o predsodkih naletimo na tezo o stabilnosti in nefleksibilnosti predsodkov (Ule,2004;193). Allport (1954/1979) to razlaga z nefleksibilno socializacijo otrok v družini, v šoli in z prenašanjem tradicionalnih predstav v knjigah, medijih, filmih na nove generacije. Longitudinalna študija, s katero so spremljali in ugotavljali predsodke več kot dvajset let, je pokazala, da se ohranjajo skozi več generacij (Karlins idr. v Ule,2004).

Sčasoma pa se je le pokazalo, da niso vsi predsodki enako trdovratni. Brown (1995/2001) navaja, da se je zmanjšal vpliv nekaterih negativnih stereotipov o temnopoltih, hkrati pa so spremenili tudi svojo vsebino in kompleksnost. Nekatero prevladujočo podobo o črncih so zamenjale druge. Predvsem pa so postali kompleksnejši. Te spremembe pripisuje spremembi družbene klime v Ameriki po drugi svetovni vojni. Nekatero stereotipe, ki so bili včasih družbeno sprejemljivi, danes ni več zaželeno izrekati. Politično in družbeno okolje se je spremenilo v tej meri, da javno izražanje predsodkov ni več kulturno sprejemljivo. Pri tem pa vendarle opozori, da je možno, da ne gre za spremembo predsodkov, temveč za to, da se le-ti premaknejo iz javnega na zasebno polje.

V moderni družbi se obseg javno izraženih predsodkov zmanjšuje. To velja predvsem za rasne in spolne predsodke. Raziskave so pokazale, da se negativni stereotipi kot so praznoverje, lenoba, nečednost ne povezujejo več z črnci. Čedalje manj je v javnosti tudi seksističnih izjav, če pa so, veljajo za politično nekorektne (Ule,2004;199).

Pa vendar bi bil sklep, da na primer rasni in spolni predsodki izginjajo, preuranjen. Gre le za premik predsodkov in z njimi povezane diskriminacije, ne

pa za izginjanje. Preselili so se na druga območja življenja in se izražajo na drugačen način. Do nekaterih skupin pa so se celo okrepili: do homoseksualcev, do duševno bolnih, do Romov, do muslimanov (Ule,2004). In še več, pojavljajo se tudi novi, na primer predsodki do bolnikov z aidsom. Ker pa so spremembe družbenih norm in protidiskriminacijski zakoni otežili javno izražanje predsodkov, se ti premikajo na zasebno raven, kar pa je lahko še bolj nevarno.

Raziskave so pokazale tudi kvalitativne spremembe predsodkov. Tradicionalne postopoma nadomeščajo drugi, moderni predsodki. Značilno zanje pa je, da se antipatija do drugih družbenih skupin ne izraža odkrito, neposredno, ampak prikrito, simbolno. V preteklosti so ljudje svoje predsodke izražali v neposrednih stikih s člani drugih skupin, danes pa se stikom z njimi izogibajo. Včasih so rasisti trdili, da so črnci manj inteligentni kot belci, da so leni, današnji pa, da imajo preveč pravic, da zahtevajo preveč privilegijev¹². Nasprotujejo tudi pomoči otrokom iz marginalnih skupin; z izgovorom, da imajo kot starši za svoje otroke pravico sami izbirati šolo¹³, nasprotujejo skupnemu šolanju. V novem rasizmu, namesto odkritega sovraštva in nasilja, prevladuje ignoranca, distanca in cinizem (Ule,2004).

Za razlago razmer v Sloveniji, ki so nastala kot posledica izbrisa precejšnjega števila prebivalstva iz registra stalnega prebivališča in z poreklom v državah bivše Jugoslavije, pa je pomemben tudi prispevek Pettigrewa in Meertensa (v Ule 2004), ki razliko med tradicionalnim in modernim rasizmom poimenujeta z razliko med glasnim, kričavim in tihim, subtilnim rasizmom. Tihi rasizem ne izraža negativnih čustev do manjšin, pač pa se vzdržuje vseh pozitivni čustev do njih. Kričavi rasisti želijo na nasilen način izgnati vse nezaželene etične manjšine, tihi rasisti pa zagovarjajo izgon le za tiste pripadnike manjšin, ki nimajo urejenih dokumentov ali so zgrešili kriminalna dejanja.

Kot pomembni vzrok za spremembo predsodkov v moderni družbi, pa Uletova (2004) vidi tudi v vse večji individualizaciji. Pravi, da danes slabi vpliv medskupinskih primerjav na občutek človekove pozitivna samopodobe in spoštovanja, tako da si ljudje iščejo osnovo za boljšo samopodobo v svojih individualnih življenjskih projektih.

Sodobni individualizirani življenjski stil pa ne potrebuje več odkritih diskriminacij ali favoriziranja ene družbene skupine nasproti drugi. Svoje morebitne predsodke sodobni posameznik in posameznica kažeta skozi izogibanju stikov z nezaželenimi skupinami in z nezanimanjem zanje.

Po ugotovitvah raziskovalcev sodobne predsodke spremljajo šibka čustva, prevladuje hladno nezanimanje in tihi prezir do drugačnosti. Tipična sodobna oblika izražanja kakega predsodka je »Nič nimam proti Romom, toda...«, pri čemur izza toda sledi kako navidezno splošno dejstvo, ki meče dozdevno slabo luč na Rome, »mnogi živijo na račun socialnih podpor in se izogibajo delu« (Ule, 2004;202).

¹² Kaj ni to trditev nedavnih protestov proti Romom?(op.Golob)

¹³ Svojim otrokom pa želijo samo najboljše.(op.Golob)

Diskriminacija, kot oblika ravnanja, se seli v območje nejasnih, nezavednih občutkov in čustev, ki se omejujejo na sfero zasebnosti in na situacije, ki niso urejene s pravili. Vzporedno s tem se spreminjajo tudi vsebine predsodkov. V preteklosti so se etični predsodki navezovali na razlike v barvi kože, spolu, običajih, vsakdanjem vedenju, danes, pa se navezujejo na razlike, ki niso neposredno opazne: na razlike v izobrazbi, kulturni ravni, religiji, življenjskem stilu. V sodobnem rasističnem diskurzu¹⁴ se rasni pojmi niti ne pojavljajo, vendar vseeno učinkujejo kot diskriminacija etničnih in drugih skupin. Da pa bi ta rasizem odpravili, je najuspešnejši način ta, da izoblikujemo ukrepe, ki so usmerjeni k oblikovanju norm in zakonov in s katerimi izboljšujemo družbeni položaj, izobrazbeno in kulturno raven prizadetih skupin (Ule,2004).

¹⁴ lat. pogovor (Bunc, Slovar tujk,1974)

6. MLADI IN PREDSDOKI

Omenjeno je že bilo, da imajo precejšne zasluge za to diplomsko delo ravno mladi, s svojimi predsodki, s svojim reagiranjem, sicer res verbalnim, nanje. Seveda pa se nam pri tem postavi vprašanje, zakaj je otrok, mladostnik poln predsodkov. Zakaj na igrišču vidiš otroka, ki trdi, da je na primer Rom slab in se noče igrati z njim? Ali je to zato, ker je rojen z predispozicijami, da bo postal agresiven in da bo sovražil tiste, ki so drugačni? Ali mogoče zato, ker so ga tako učili in naučili? Če bi za odgovore vpraševali ljudi, bi verjetno dobili odgovore, s katerimi bi pritrdili eni in drugi možnosti. Tisti, ki podpirajo prvo možnost, bi dali za zgled mladostnika, ki je poln predsodkov, čeprav so starši zgled tolerance. Spet drugi pa bi dokazovali, da eno ali dveletni otrok nima predsodkov, da pa jih ima dvanajst-letni polno. Predsodke torej dobimo z učenjem.

Večina ljudi ima lastne teorije o predsodkih in so jih sposobni tudi podkrepiti z dokazi. Vendar pa je potrebno za znanstvene dokaze nekaj več. Upoštevati morajo tudi že doslej znana dejstva, ki veljajo za predsodke. Upoštevati morajo, da so nekatere skupine tarče bolj intenzivnih predsodkov kot druge. Upoštevati morajo, da so nekateri posamezniki v družbi bolj podvrženi podleganju predsodkom (About, 1988/1994).

Teorije, ki razlagajo predsodke, lahko razdelimo vsaj na dva tipa. En je ta, da naša razmišljanja in dejanja o drugačnih odsevajo strukturo neke družbe. Na skupine, ki jim pripada različen status in moč, se gleda z drugimi očmi in se jih različno tudi ocenjuje. Druge pa predsodke razlagajo z osebnostno strukturo, z različno motivacijo, z različnimi čustvi in vse to vpliva na sovraštvo posameznika do drugačnosti.

6.1. TEORIJE O PREDSDOKIH IN MLADI

6.1.1. TEORIJE, KI ZAGOVARJAJO VPLIV OSEBNOSTNE STRUKTURE

Adornova teorija (v About, 1988/1994) razlaga predsodke kot notranji boj v človeku, ki ni bil razrešen. Notranji konflikt se vrši med željo, da bi bili dobri in pa med dejstvom, da je v realnosti marsikaj drugače. Po tej teoriji se v otroku

sproži sovraštvo do staršev, ker jim preprečujejo, da bi delali kar si želijo. Frustracije in nesporazumi vodijo do agresije in jeze, kar pa starši ne odobravajo in kaznujejo. Otroci se naučijo, da je njihova agresija nekaj slabega in se zato počutijo krive. Vendar so to naravni procesi, ki sami po sebi ne povzročajo predsodkov. Ti nastanejo z načinom, kako se z temi procesi ravna.

Pokazalo se je, da so imeli ljudje brez predsodkov starše, ki so sprejemali njihove individualne kvalitete in jim je bilo zato dovoljeno, da izrazijo svojo agresijo na kontroliran način. V nasprotju s tem, pa imajo ljudje polni predsodkov starše, ki zaradi tega, da bi ohranili svoj socialni status, uvedejo stroga pravila v odnosih s svojimi otroki. Taki starši od otrok zahtevajo strogo spoštovanje do njih samih in pa do ljudi z višjim statusom. Mnenja so, da bodo le na ta način dosegli primeren položaj v družbi. Teorija trdi, da se zaradi tega, ti ljudje niso naučili izražati svojih občutkov napram staršem in drugim avtoritetam. V zamenjavo pa prenesejo svoje sovraštvo, svojo agresijo na ljudi, ki nimajo take družbene moči. To pa so ponavadi manjšinske skupine.

Moč te teorije je v tem, da upošteva individualne razlike v stopnji predsodkov. Z njo lahko razložimo, zakaj so nekateri netolerantni, drugi pa bistveno bolj strpni. Dobro tudi razloži, zakaj se predsodki ohranjajo celo takrat, ko nekdo zamenja družbeno okolje. V njem bodo pač našli druge skupine na katere bodo lahko prenesli svoje sovraštvo. V njej pa najdemo tudi razloge, zakaj nekateri obdržijo svoje predsodke, kljub neodobravanju okolice. Predsodki so pač stvar osebnostnih lastnosti, ne pa preprosto zlivanja z okoljem (Aboud, 1988/1994; 21).

Slabost teorije pa je, da ne določi natančno, proti komu bodo usmerjeni naši predsodki. Trdi, da so vse manjšinske skupine obravnavane približno enako. Predvideva se le, da so nepopularne in drugačne od njihovih staršev in da imajo nižji status in manj družbene moči. Take skupine so privlačen cilj saj se ne morejo upreti. S tem pa zmanjšujejo njihov lastni občutek zaskrbljenosti in strahu (Aboud 1988/1994).

6.1.2. TEORIJE, KI ZAGOVARJAJO DRUŽBENE VPLIVE

Teorije trdijo, da predsodki preprosto odsevajo vrednote, ki so značilne za različne skupine v razslojeni družbi. Ljudje so produkt okolja in sprejemajo obnašanje in stereotipe, ki veljajo za družbene skupine ter so povezani z njihovo močjo in statusom. Svoje ravnanje oblikujejo takrat, ko se seznanijo z družbeno močjo ostalih, bodisi od ostalih članov skupine bodisi iz medijev. Preden pa izoblikujejo predsodke in stereotipe, pa se morajo zavedati socialnega statusa. Iz tega sledi, da morajo otroci, ko spoznajo socialni status svoje družbe pokazati predsodke, ki reflektirajo statusne razlike neke družbe. Vendar temu ni vedno tako (About, 1988/1994; 18).

Različica te teorije pa pravi, da otroci sprejmejo usmeritve svojih staršev in pomembnih drugih. Osebni vrednostni sistem pa se lahko razlikuje od sistema, ki temelji na družbeni moči – na primer, osebne vrednote marsikdaj temeljijo na občutku pripadnosti, ljudje čutijo pripadnost svoji skupini in čutijo, da so drugačni od drugih. Otroci se takrat naučijo razlikovati skupine, ki so drugačne od njihovih staršev. Pri tem pa gre za direktno učenje ali pa za učenje z opazovanjem in posnemanjem (About, 1988/1994; 18). Kot pa je opazil že Allport (1954/1979) pa je direktno, neposredno učenje redko. Pogostejše otroci posnemajo starše, ker se z njimi identificirajo in jim želijo biti podobni. Zelo majhni otroci lahko posnemajo, ne da bi pravzaprav sploh vedeli zakaj gre. Ko pa se tega zavejo, se njihova negativna čustva spremenijo v negativno obnašanje in popolno odklonitev take skupine (Allport v About, 1988/1994). Še kasneje pa to postane del njihove osebnosti in predsodki postanejo stabilni ter jih je težko odpraviti. Zelo mladi otroci domnevno nimajo predsodkov. So le radovedni in se odzivajo na razlike v različnih skupinah. Vendar se sčasoma naučijo etiketiranja od svojih staršev in ko je otrok sposoben socialne kategorizacije, predsodki postanejo stabilni.

Aboutova (1988/1994; 19) pa piše, da raziskave tega ne potrjujejo. Pravi, da imajo štiriletniki močne predsodke nasproti rasnim in etničnim skupinam. Ti predsodki se z leti ne povečujejo.

Drugo šibko točko teorije pa naj bi predstavljalo predvidevanje, da otroci prevzamejo vse, kar jih starši učijo. Če se poistovetijo s starši in jim želijo ustreči, potem sprejmejo tudi njihov način obnašanja. Tudi ta trditev v raziskavah ni dobila potrditve. Ravno tako ne more razložiti, zakaj mnogi otroci marginaliziranih manjšin ne sprejmejo vedenja svojih staršev. Otroci niso samo zrcalna slika svojih staršev in pa medijev. Velika pomanjkljivost pa je tudi pomanjkanje razlage individualnih razlik in dejstva, da imajo nekateri posamezniki močnejše predsodke kot drugi.

Teorija pa ima tudi nekaj močnih točk. Tako na primer obrazloži selekcijo skupin, ki so podvržene predsodkom. Razloži tudi, zakaj ljudje v lastni skupini niso tako nepriljubljeni kot v drugi, pove pa nam tudi, zakaj so predsodki tako razširjeni in zakaj se prenašajo iz generacije na generacijo – vse razslojene, tekmovalne družbe so podvržene predsodkom (About, 1988/1994).

6.1.3. TEORIJE, KI ZAGOVARJAJO VPLIV SOCIALNO-KOGNITIVNEGA RAZVOJA

Ker klasične teorije niso namenjale dovolj pozornosti kognitivnemu razvoju otrok, so se pojavile nove razlage predsodkov. Te zagovarjajo kvalitetno drugačne tipe predsodkov v različnih starostnih obdobjih otrok, kot rezultat sprememb v socialno-kognitivni strukturi. Otroci ne razumejo vedno vse kar

slišijo in vidijo. Otroci mlajši od sedmih let imajo omejitve v kognitivnem sprejemanju, ki jim preprečujejo, da bi polno razumeli, kaj pomeni pojem etnična manjšina. Piaget (v About, 1988/1994) predpostavlja, da se predsodki pri njih razvijajo v skladu z razumevanjem kognitivnih procesov. Otroci od štirih do sedmih let so egocentrični in živijo v svojem svetu. Predstavljajo si, da ljudje vidijo svet tako kot oni zato, ker je to edino pravilno in edino možno. Pri sedmih do desetih letih otroci preusmerijo svojo pozornost v skupino, ki ji pripadajo in ne več v same sebe. Ta pozornost pa jim prepreči, da bi razumeli ostale skupine. Prepoznavajo jih le takrat, ko se razlikujejo od njihove lastne. Otroci pozitivno ocenjujejo lastno in negativno tujo skupino. Pri desetih do petnajstih letih pa se ne usmerjajo več samo na svojo skupino ter so pripravljeni priznati pravice tudi tuji skupini. Vendar pa je »težko reči ali predsodki ostajajo močni ali se v teh letih zmanjšujejo« (About, 1988/1994;23). Če priznamo enake pravice, pa pomeni da smo pripravljeni na enakopravne odnose. Pomeni, da sprejemamo različne perspektive. Ravno tako pa se zavedajo, da je nasprotje in sovražstvo med našo in tujo skupino lahko obojestransko.

Aboutova (1988/1994) pa ponuja tudi svojo razlago te teorije. Pravi, da si v razvoju otroka sledijo naklonjenost sebi, potem svoji skupini in na koncu zavedanje individualnosti. Kako se bo otrok obnašal do različnih skupin, je odvisno od tega, kaj je v središču njegove pozornosti v vsaki posamezni stopnji njegovega razvoja. Nanj bodo najbolj vplivale informacije, ki so v skladu z njegovo sposobnostjo razumevanja in sprejemanja.

V prvem obdobju nad njimi vladajo čustva, torej bodo predsodki določeni z čustvi in zmožnostjo zadovoljiti potrebe, ne pa etnične identifikacije. Majhni otroci se tako bojijo tujcev, pa vendar ne zato, ker pripadajo neki drugi skupini temveč zato, ker jih ne poznajo in ne morejo predvideti njihovih ravnanj. Rajši imajo tiste ljudi, ki jim prinašajo koristi (darove), kot tiste od katerih kaj podobnega ne dobijo. Obnašanje v tem obdobju pa je določeno s strahom in srečo.

V drugem začenjajo razumevati podobnosti in razlike med njimi in ostalimi. Predsodki so odvisni od percepcije razlik. Drugačnost ni zaželena. Pri sprejemanju drugih se zanašajo na zunanje in ne na notranje lastnosti posameznega človeka. Ljudi, ki imajo drugačno barvo kože, ki govorijo drug jezik, ki se drugače obnašajo, ki imajo drugačen stil življenja, pa je seveda najlažje opaziti in določiti razliko.

V tretjem obdobju pa so sposobni socialne kategorizacije in zaznavanja razlik med posamezniki. Aboutova trdi, da zavedanje notranjih lastnosti in kvalitet posameznikov, daje možnost za reduciranje predsodkov. Ker ljudi sodijo zaradi osebnostnih lastnosti, bodo imeli radi in spoštovali posameznika, ne pa etnično skupino kot celoto-kar pa seveda ne pomeni, da bodo pozitivno ocenjevali prav vse, vendar kriterij ne bo cela skupina. Vendar pa je pri tem potrebno paziti, da dobivajo prave informacije in da imajo do njih sploh dostop.

6.2. RAZVOJ PREDSDOKOV PRI OTROKIH

Razvoj etničnih predsodkov je bil v središču pozornosti mnogih raziskav (Asher in Allen, 1969; Brown in Johnson, 1971; Klein, Levine in Charry; 1979; About, 1980; Tajfel in drugi...), ki so poskušale odgovoriti na naslednja vprašanja:

Kdaj se pojavijo prva razmišljanja o etničnih skupinah?

Raziskave dokazujejo, da se pojavijo nekje med tretjim in petim letom starosti. Kam pa so njihovi predsodki usmerjeni, pa je odvisno predvsem od tega, kateri skupin pripadajo. Belci so usmerjeni proti drugim skupinam, pri ostalih pa je veliko primerov negativnega mišljenja tudi proti svoji lastni skupini.

Kako se njihova razmišljanja spreminjajo?

Pri starosti od štirih do sedmih se pri belcih predsodki povečujejo in so usmerjeni proti drugim skupinam, pripadniki manjšinskih skupin pa so porazdeljeni. Nekateri svojo negativno ravnanje usmerijo proti lastni, drugi pa proti tuji skupini. Po sedmem letu starosti, pa se ta negativna usmerjenost proti lastni skupini izraža manj pogosto. Začne se kazati večja pristranskost do drugih skupin in favoriziranje svoje. Pri večinski skupini pa večjih razlik ni.

Ali so predsodki usmerjeni proti drugim povezani z favoriziranjem lastne skupine?

Aboutova (1988/1994) prav, da je o tem iz raziskav težko sklepati, zdi se pa, da je temu tako.

Ali je usmerjenost proti svoji in tujim skupinam razlikuje pri večinski od tiste pri manjšinskih skupinah?

Pokazalo se je, da je odgovor na to vprašanje pozitiven. To še posebej velja za otroke, stare od štiri do sedmih let. Večinska skupina je precej bolj favorizira svojo skupino pred drugimi. Kasneje pa se razlike zmanjšajo, kajti tudi med manjšinskimi skupinami se poveča pozitiven odnos do svoje lastne skupine.

6.3. SOCIALNE IN PSIHOLOŠKE DETERMINANTE PREDSDOKOV

Aboutova v svojem delu *Children & Prejudice* obravnava socialne in psihološke faktorje, ki bi lahko vplivali na nastanek predsodkov. Mednje šteje:

Socialno stratifikacijo: s tem pojmom razume statusne razlike, ki obstajajo v neki družbi in stopnjo tekmovalnosti med skupinami v neki družbi. Družbe označi za homogene oziroma heterogene. Za prve je značilno, da v njej živijo pripadniki z enakim etničnim izvorom, za heterogene pa je značilna etnična stratifikacija- v nekaterih je razlika v družbeni moči in v socialnem statusu večja, spet drugje manjša.

Stik v multi-etničnih šolah: mnogi otroci obiskujejo šole, v katerih se šolajo pripadniki različnih etničnih skupin. S tem pa otroci dobivajo priložnost, da se seznanijo drug z drugim in med seboj spletejo tesnejše vezi.

Etno-centrizem in avtoritarnost staršev: otroci želijo ugajati svojim staršem, zato se učijo od njih, bodisi z direktnim učenjem ali pa z posnemanjem.

Samozavest: nizka samozavest vodi do močne povezave in favoriziranja svoje skupine in močnih negativnih čustev do pripadnikov drugih skupin. Tisti, ki imajo nizko samozavest, si jo z druženjem s pripadniki skupine, ki ima višji družbeni status in večjo družbeno moč zvišujejo.

Potreba za sprejemanjem: ljudje želijo, da jih ostali sprejmejo in da od njih dobijo potrditev za svoja dejanja. Ta potreba je z predsodki povezana na dva načina. Ko ugotovijo, da ima nekdo višji status, lahko prilagodijo svoja ravnanja in pri tem dobijo potrditev od drugih. Drugo pa je, da predvidevajo, da so nekatere skupine favorizirane pri avtoritetah, zato se jim poskušajo pridružiti.

Aboutova nadaljuje z ugotovitvijo, da socialna stratifikacija sama po sebi ne ustvarja predsodkov. Njihov nastanek je odvisen od dolgotrajnejših razlik in pa od trenutnega socialnega statusa skupine v neki družbi. To, ali ima nekdo pozitivno mišljenje o svoji in tuji skupini, pa je odvisno od otrokovih etničnih korenin in starosti.

Otrokov socio-ekonomski status nima močnega vpliva na predsodke. Približno pri osmem letu starosti otroci zaznajo statusne razlike, vendar se zdi, da jih pripisujejo konkretnim atributom, ne pa razliki v politični ali ekonomski moči. Njihova opažanja temeljijo na tem, kdo daje in kdo prejema razne nagrade, kot je na primer odobravanje odraslih. Nastanek predsodkov je odvisen tudi od otrokove sposobnosti in možnosti primerjave svoje z tujo družbeno skupino. Otroci mlajši od dvanajstih let, ki živijo v homogenem okolju status primerjajo z člani svoje lastne skupine. Tisti pa, ki živijo v multietničnem okolju in tisti, ki imajo možnost primerjave, pa teh primerjav ne razlagajo na način, da so bodisi sami ali njihova skupina manjvredna od ostalih.

V zvezi z avtoritarnostjo staršev Aboutova zaključuje, da v primeru, ko so starši tolerantni in favorizirajo manjšinske skupine, to nima neposredne povezave z

obnašanjem njihovih otrok. Nadaljuje pa, da imajo etnocentrični starši lahko otroke, ki imajo predsodke. Vendar pa je to bolj opazno pri otrocih, ki so starejši od sedmih let. Pri manjšinskih skupinah, pa se otroci staršev, ki favorizirajo svojo skupino, zelo zavedajo svojih etničnih korenin. Vendar pa obstaja pomembna razlika. Štiri ali pet letni otroci se identificirajo z večinsko skupino, pri starosti sedem ali več let pa z svojo lastno.

Povezava med samozavestjo in predsodki se pojavi z adolescenco. Pri mlajših otrocih je samozavest bolj povezana z uspehi v šoli.

Potreba za sprejemanjem lahko vpliva na predsodke predvsem pri majhnih otrocih. Pri njih je vidna večja želja po tem, da jih pomembni drugi sprejemajo, kot pa pri starejših. Mlajši imajo rajši osebe, ki so sprejete od odraslih in otroci iz manjšinskih skupin lahko predpostavljajo, da otroci večinskih skupin dobijo večje odobravanje odraslih (About, 1988/1994;75-102).

6.4. ŠOLNIKOM

Mnogi odrasli čutijo nelagodje, ko vidijo ali slišijo, da otroci izražajo predsodke oziroma so priče nasilnega reagiranja zaradi drugačnosti. Otroci, ki jih poznamo kot srečne in ljubeče do vseh, lahko popolnoma odkrito izjavijo kaj nesramnega ali žaljivega do sošolke, sošolca s katerim se poznata že nekaj let. Slišimo lahko rasistično obarvano obrekovanje ali pa smo priča izključevanju in izzivanju otrok zaradi svoje drugačnosti. Za starše, pa tudi za učitelje, ki zase trdijo, da so strpni, je mnogokrat moteče ko vidijo svoje otroke, učence, ki reagirajo na tak nestrpen način (Aboud, 1988/1994;128).

Za predsodke pri otrocih mnogokrat krivimo starše oziroma njihovo vzgojo. Predpostavljamo, da so sami polni predsodkov, in da svoje predsodke prenašajo na otroke. Vendar je to mnogokrat nepravilno. Otroci pred sedmin letom ne posnemajo vedenja svojih staršev in so mnogokrat bolj nestrpni kot starši. Po sedmem letu pa imajo starši nanje večji vpliv, vendar ne samo oni. Tu so še pomembni drugi in mediji. Vendar pa se mnogo staršev ne zaveda krivičnosti obtožb o njihovi krivdi pri nastanku predsodkov, zato le neradi pristanejo na programe, ki bi poskusili zmanjševati nestrpnost pri otrocih (prav tam).

Pa vendar so zaradi mnogih razlogov takšni programi dobrodošli. Prvič zato, ker se predsodki pojavljajo že pri majhnih otrocih. Drugič pa tudi zato, ker kljub temu, da imajo že otroci stari sedem let kognitivne sposobnosti za zmanjševanje predsodkov, vendarle obstaja možnost, da padejo pod vpliv staršev ali pomembnih drugih, ki pa so lahko polni predsodkov. Ravno tako pa obstaja možnost, da ne dobijo dovolj informacij z okolja, ki bi jim pomagale pri

odpravljanju njihovih predsodkov. In če jim teh informacij ne damo, smo tako zgubili lepo priložnost za zmanjševanje nestrpnosti pri mladih.

Za zmanjšanje predsodkov je bilo uvedenih kar nekaj aktivnost (About,1988/1994;129). Pa vendar predsodki pri mladih še vedno vztrajajo. Razlog zato, leži v tem, da niso zajeli otrok v zgodnjih letih, pri katerih bi lahko nastanek predsodkov preprečili. Drugi razlog pa je ta, da predsodkov ne odpravimo v celoti, ampak jih le zmanjšamo. Razen šol z desegregacijskim programom, za kar pa je potrebna širša družbena podpora (Brown, 1995/2001), je večina programov implementirana v posameznih razredih ali taborih. To pa so kratkotrajnejše oblike in potekajo v kontroliranih pogojih. Za to usposobljeni svetovalci, učitelji prevzamejo manjše skupine otrok in jih izpostavijo kratkemu in zgoščenemu pridobivanju informacij. Odrasli, ki vodijo te programe so večinoma visoko motivirani in usposobljen, torej je za uspešnost teh programov potreben tudi primeren kader.¹⁵ Ti programi prinašajo koristi, saj nam prinašajo informacije in aktivnosti s katerimi zmanjšujemo predsodke. Slabost tega pa je, da jih je težko razširiti na večjo populacijo, in da niso vedno primerni za uporabo v šolah.

Za mlajše otroke, predvsem za tiste, ki so stari od sedem do dvanajst let, pa je primeren program, ki so ga razvili Jack Kohoe, Diane Swanson in Vivien Bowers (v About,1988/1994). Temelji pa treh predpostavkah, ki so povezane z kognitivnim razvojem otrok :

- Otroci v tej starostni skupini presojuje druge na podlagi notranjih in ne zunanjih značilnosti. Take sodbe pa z leti naraščajo in vplivajo na nastanek predsodkov.
- Zavedanje o medskupinski podobnosti in razlikah v svoji lastni skupini z leti narašča.
- Zavedanje, da se lastna gledanje na neko stvar, razlikuje od perspektive nekoga drugega z leti narašča in vpliva na predsodke.

Program zajema enajst aktivnosti¹⁶. Nekatere od teh se izvajajo v razredu, druge pa so namenjene posameznikom. Narejene so tako, da je delo zabavno, da zbudi njihovo pozornost, jih motivira za delo. Oblikovane so z mislijo na učitelje, kajti program je lahko uspešen le, če se z njim identificirajo tudi oni. Od učiteljev se zahteva tudi, da z fleksibilnim delom, z nagrajevanjem dosežkov posameznikov, z spodbujanjem medetnične interakcije v razredu in izven, prispevajo svoj del k ustvarjanju boljše šolske klime.

Namen programa je zniževanje in odpravljanje predsodkov in stereotipov. Z njim se iz medetnične interakcije ustvari pozitivno izkušnjo, spodbujajo se zmožnosti interakcije in sprejemanje skupinskih in individualnih razlik.

Vloga učitelja je dvojna. Je spodbujevalec in voditelj razprave. Z ustvarjanjem ustrezne klime doseže pri učencih, da o posameznem problemu razpravljajo

¹⁵ Tu pa se pojavi problem usposobljenosti in predsodkov pri učiteljih (op.Golob).

¹⁶ Natančen opis programa v Children&Prejudice (About,1988/1994).

brez strahu in odprto¹⁷. Namen razprave je, da se učenci naučijo objektivno ocenjevati svoja in tudi tuja razmišljanja, svoja zaželena in nezaželena ravnanja na različnost skupin in posameznikov. Učitelj pa služi tudi kot model pri vzpostavljanju medskupinske enakopravnosti in odpravljanju medetnične in druge nestrpnosti.

Same aktivnosti programa lahko razdelimo na tri sklope. S prvim želimo doseči razumevanje samega sebe, z drugim spodbujamo razumevanje drugih, s tretjim pa poskušamo doseči razumevanje razlik med nami in ostalimi.

¹⁷ Na podoben način v naši šoli poteka izbirni predmet Filozofija za otroke.

7. MEDIJI IN PREDSDOKI

V današnji postmoderni in informacijski družbi imajo množični mediji osrednjo in vse bolj pomembno vlogo. Današnje dobo lahko imenujemo dobo množičnih občil ali dobo medijske fascinacije, saj prevlada medijskih podob, navideznih svetov in medijska manipulacija odločilno vplivajo na naše razmišljanje in pogled na svet (Poler,1997).

Množična občila o dogodkih ne le poročajo, ampak sodelujejo v nastajanju podob o dogodkih, ki jih ljudje razumejo kot nekaj resničnega, kot nekaj kar se je res zgodilo. Namesto odsevanja objektivne realnosti se dogaja konstrukcija medijske realnosti. Medijska realnost pa je na eni strani del družbene realnosti, na drugi strani pa realnost katere središčno točko predstavlja novinar(Poler,1997).

Množično-komunikacijski sistemi niso avtonomni, temveč so podsistemi dominantnih sfer - politične in ekonomske. Medijske novice niso preslikava stvarnosti, ampak so sporočila o njenih različnih podobah ali »pogledih, ki so se novinarju vsilili«(Košir v Urh,2003). Mediji delujejo kot filtri, ki selekcionirajo dogodke iz stvarnosti in se pri njihovi interpretaciji ravnajo po pomenih, ki jih jim dodelijo v družbeno-politični sferi. Nekateri množične medije zato primerjajo celo z glasom oblasti (Day,2000;Mcqual,1994 v Urh,2003).

Vendar pa mediji niso le sredstvo v rokah vladajočih sil, temveč pogosto tudi sami vsiljujejo pravila onim, ki imajo moč. Politični voditelji in druge vplivne osebnosti se lahko uveljavijo šele skozi množična sredstva komuniciranja. Ti jim ustvarijo ali uničijo vpliv. (Urh,2003).

Pri obravnavi medijev pa se postavi vprašanje, kako jih dojemajo naslovniki raznih informacij. Ali se zavedajo pomena novinarjeve interpretacije, ali ločijo realnost od govora o njej, ali razumejo medijske vsebine? Koširjeva (v Poler, 1997) ugotavlja, da ne,da večina uporabnikov občilom naseda. Današnji sodoben svet je poln informacij in ljudje imajo iluzoren občutek, da iz množičnih občil dobijo dobre informacije in da vedo, kaj se dejansko dogaja v svetu.

Poleg tega ima tiskana beseda sugestiven vpliv na ljudi. Če nekaj govorimo, potem to mogoče ni res, če pa je nekaj preberemo, potem to sigurno drži. Ker ljudje iščejo racionalne informacije, usmerjajo svojo pozornost na izjave voditeljev, ki naj bi bili bolj informirani in bolj kompetentni (Pečjak v Urh,2003).

Van Dijk (v Urh,2003) pravi, da imajo množični mediji ključno vlogo v reprodukciji etničnih predsodkov. Prepričan je, da so glavni tvorci predsodkov mnenjski voditelji. Ti imajo dostop do medijev, jih nadzorujejo, hkrati pa imajo tudi potrebno verodostojnost, ljudje jim verjamejo.

Čeprav politične in druge elite prek množičnih medijev širijo etnične predsodke, pa to ne pomeni, da mediji opravljajo zgolj pasivno vlogo. Pomembno vlogo igrajo tudi novinarji, uredniki, vsi, ki ustvarjajo množična občila. Brez podpore medijev se v današnjem času ne more uveljaviti nobena elita. Pa tudi mediji sami s svojo prezentacijo, s selekcijo dogodkov, z izbiro sogovornikov prispevajo k razumevanju dogodkov na točno določen način.

Čeprav je v sodobnih družbah odkriti rasizem nezaželen, to ne pomeni, da ga v medijih ne zasledimo. Po Van Dijk (v Urh,2003;67) je ta tudi danes še kako prisoten, a se izraža na posreden in subtilen način. Mediji z pozitivno prezentacijo lastne in negativno prezentacijo druge družbe, ljudem ne vsiljujejo konkretnih mnenj o različnih etničnih skupinah, vendar pa v njih razvijajo splošen vzorec oziroma način razmišljanja o njih.

7.1. MLADI IN MEDIJI

Množični mediji so postali del naše stvarnosti. Odpirajo nam možnosti globalnega sporazumevanja, razširjana demokracije, hkrati pa povečujejo možnosti manipulacije. Vedno večji pomen množičnih medijev tako v količinskem kot kakovostnem smislu opravičuje označbo današnje družbe, kot medijske družbe (Erjavec&Volčič, 1999).

V zadnjem četrtletju 2001 leta smo Slovenci, po podatkih Inštituta za raziskovanje medijev Mediana brali, poslušali in gledali različne medije skoraj osem ur na dan(v Čmaj,2003).

Za večino Slovencev je televizija eden od osnovnih virov zabave in informacij. Najmlajšim otrokom pa lahko nadomešča družino, šolo, izkušnje iz resničnega življenja. (Erjavec&Volčič,1999).

Človek vstopa v vsakdanjem življenju v komunikacije z drugimi ljudmi, s svojim okoljem, komunicira pa tudi prek medijev. Mediji, še posebej televizija so pomemben socializacijski dejavnik. Ker so vedno na razpolago, da zabavajo, da delajo otroku družbo, so postali pravzaprav nek nadomestni družinski član. Da je temu res tako lahko zvedemo tudi iz razgovorov z otroci. Televizijo gledajo preden gredo v šolo, marsikdaj pa je prva stvar, ki jo naredijo ko pridejo domov ta, da prižgejo televizor.

Vpliv medijev na ljudi je skrbel strokovnjake že od samega začetka. V Združenih državah Amerike ta vpliv sistematično spremljajo že od dvajsetih let prejšnjega stoletja. Ugotovitve raziskav lahko razdelimo na tri obdobja (Erjavec&Volčič,1998):

V zgodnjem obdobju velja t.i. model hipodermične igle. Občinstvo naj bi se na medijska sporočila odzvalo na ta način, da pod njihovim vplivom spremenijo svoje obnašanje. Gre za model dražljaj-reakcija. Po tej teoriji imajo mediji vsemogočen vpliv na uporabnike, ki so povsem pasivni.

Drugo obdobje prinaša povsem nasprotno sliko. Pride do skoraj popolnega zanikanja moči in učinkov medijev, na občinstvo pa se gleda kot na aktivne sprejemnike medijskih sporočil. Medije uporabljajo zato, da zadovoljijo določene individualne potrebe, kot so potreba po zabavi, po informacijah, interpretaciji zunanjega sveta.

Sodobne raziskave pa ne temeljijo več na predpostavki o neposrednem, enotnem vplivu medijev na občinstvo, ki učinkuje kratkoročno. Medijskih vsebin tudi ne razumejo kot povsem pasivnega procesa. Mediji ne vplivajo na ljudi (s tem pa tudi na mlade) neodvisno od šolske, družinske, prijateljske izkušnje.

Mediji učinkujejo dolgoročno v smislu usmerjenosti do družbene realnosti. Učijo nas, kdo je v družbi večvreden in kdo manj, kakšen je družbeno sprejet vzorec obnašanja do drugačnih, kako naj se obnašamo kot moški in ženske. Pri procesu sprejemanja sporočila medijev naletijo na mišljenjsko in čustveno strukturo otrok in njihovo socializacijsko izkustvo. Medijske vsebine in osebne lastnosti otrok pa skupaj oblikujeta dejanski vpliv medijev. Ta vpliv pa je omejen z osebnostnimi in socialnimi dejavniki (Erjavčeva&Volčič,1998;35).

7.2. TELEVIZIJSKI STEREOTIPI

Čas v katerem živimo je čas množičnih medijev med katerimi še posebej prevladuje televizija. Veliko otrok nima osebne izkušnje, da bi oblikovali lastno mnenje o skupinah, ki se od njih razlikujejo. Za mnoge je televizija edini vir informacij o ljudeh, ki so od njih drugačni.

Otroci oblikujejo svoja stališča na podlagi izkušenj, ki so jih pridobili, ko so gledali televizijo. Mnogi raje verjamejo likom iz televizijskih oddaj kot pa osebam, s katerimi imajo osebni odnos. Liki so na televiziji pogosto predstavljeni na stereotipen način, tako da jih lahko prepoznamo in kategoriziramo. Erjavčeva in Volčičeva(1998) nam predstavita nekaj takšnih primerov:

- V televizijskih oddajah so starejši predstavljeni zelo redko. Glede na njihov delež v strukturi prebivalstva, so zastopani preredko.
- Moški so predstavljeni pogosteje kot ženske. Predstavljeni so kot močni, pametni, ambiciozni in tisti, ki se ukvarjajo z mnogimi dejavnostmi. Za razliko od tega, pa so ženske pasivne in manj aktivne. Mnogo žensk ni

zaposlenih, predstavljene so kot srečne, prijazne in nesebične. Pogosto so odvisne od moških, mlade in lepe pa so velikokrat žrtve nasilja.

- Etnične skupine so v televizijskih oddaj predstavljene zelo poredko. Če pa že so, jih opisujejo kot nezaposlene in nasilne.

Erjavčeva in Volčičeva pišeta (prav tam), da so različni raziskovalci ugotavljali razvojne spremembe v otroški percepciji televizije. Pokazalo se je, da stereotipiziranje lahko vodi do nasilnega vedenja. Prikaz nasilnega obnašanja do ženske, ki se temu ne upira, ima dve posledici: otrok vidi, da je dovoljeno nasilno reševanje problemov in da je dovoljeno nasilje nad žensko, ker je podrejena in se ne sme upirati.

7.3. PRIMER POLITIČNEGA DISKURZA

TV Slovenija dokaj redno pripravlja anketa, s katerimi sprašujejo ljudi po njihovem mnenju o določeni družbeni temi. Ena od anket je spraševala »Ali podpirate gradnjo džamije v Ljubljani?« (10.11.2003)
Odgovori so bili naslednji:

Vsekakor je bil že skrajni čas.	28% (311 ljudi)
Da, vendar naj bo nevpadljiva.	19% (212)
Naj bo v kakem drugem kraju.	1% (6)
Nikakor, v Sloveniji ji ni mesto.	44% (484)
Ne vem, me ne zanima.	7% (74).

Od skupno 1097 sodelujočih, je torej kar slaba polovica ljudi proti izgradnji verskega svetišča za ljudi, ki imajo do tega vso pravico. Če pa zraven prištejemo še skoraj dvajset odstotkov takih, ki bi jo skrili na mesto, kjer nas ne bi motila, pa je ta številka še bistveno bolj zaskrbljujoča.

V prejšnjih poglavjih smo lahko spoznali, da na razmišljanje ljudi vpliva tudi družbeno okolje, med njimi tudi politiki.

Politično govorico predstavnikov mestne oblasti, kjer naj bi džamija stala je raziskal Srečo Dragaš, ki je svoje poročilo objavil v drugem zborniku »Skupine za spremljanje nestrpnosti« (2003).

Ljubljanski mestni svetniki so na svoji 27. seji (maja 2001) obravnavali gradivo o gradnji islamskega kulturnega centra, v okviru katerega bi bila tudi džamija. Leta naj bi stal v delu Ljubljane, kjer so vrtički z barakami in centralno regijsko skladišče. Prizadevanja za izgradnjo tega verskega objekta v Ljubljani potekajo že trideset let in ravno to je, po avtorjevih besedah dokaz, da nekdo načrtno

preprečuje gradnjo. Čeprav je bil osnutek dokumenta kasneje sprejet, je vendar zanimivo pogledati, s kakšnimi argumenti so poskušali gradnjo preprečiti nekateri svetniki. Argumentacijo je avtor razdelil na več tipov:

ARGUMENT NIČELNE VSOTE – več dobrin bodo imeli Neslovenci manj jih bo dostopno za Slovence.

- namesto lokacije za džamijo bi raje rezervirali prostor za gradnjo katoliških cerkva, saj je katolištvo temelj naše kulture in tudi nacionalne identitete, to pa je v naši politiki še vedno zapostavljeno (dr. Janez Vrbovšek);
- namesto džamije, katere lokacija je sporna iz več vidikov, bi raje zgradili kakšne športne objekte in obnovili štadion (Peter Božič).

SANITARNO-KRAJINSKI ARGUMENT – v slovensko pokrajino ne sodijo tujki, ker bi s tem uničili kulturno krajino:

- predlagana lokacija je nedopustna, ker džamija ne spada v slovensko kulturno krajino (dr. Andrej Jeglič);
- visoki minareti so nedopustni, saj so možne tudi džamije brez minaretov (Jože Kastelic);
- minareti ne spadajo v slovensko kulturno krajino, in ker velja, da džamije brez minareta ni, tako kot ni telesa brez glave, potem tu džamije ne sme biti na predlagani lokaciji. (Mihael Jarc)

ASIMILACIJSKI ARGUMENT – sožitje kultur je dolgoročno nemogoče brez asimilacije:

- ko prideš k nekomu v goste, se moraš držati njegovih navad: skratka, jaz plediram za to, da če smo pač, če je v navadi, da se oblečeš in hodiš in govoriš, ko prideš v goste k nekomu tako, kot je tam navada, potem plediram za to, da se tak objekt, ki naj kar bo-prilagodi naši kulturni dediščini, našemu-kaj bi rekel-naši srednjeevropski usklajenosti in vsem tem zadevam, ki pač v nas živijo (Jože Snoj);
- za muslimana je značilno, da vztraja na svojih življenjskih pravilih in se ne prilagodi okolju, kamor je prišel /.../ Skratka musliman se utrjuje in ostaja netoleranten, čeprav je gost v novem okolju; tako kot so talibani v Avganistanu uničili budistične kipe, ker so motili njihova verska čustva, enako bi veljalo razmišljati pri nas in se vprašati, ali džamija v Ljubljani ne bi motila verskih čustev oziroma katoličanov (dr. Janez Vrbovšek);
- muslimani bi se morali bolj prilagajati nam, saj je to v skladu že z običajnim bontonom, npr. če jaz pridem nekam v goste, pridem z tistimi rožami, ko vem, da jih ima tista gospa rada, ne pa z-na primer, če gojijo tam ne vem kaj (Peter Božič).

ANTIKOLONIZACIJSKI ARGUMENT – naseljevanje priseljencev iz istih etničnih in kulturnih prostorov pomeni, da se ti na priselitvenem območju naseljujejo v etnično strnjenih območjih s težnjo širjenja svoje kulture;

- muslimani so že zdaj v Sloveniji preveč močni, tudi ekonomsko, ne samo številčno /.../ Ali si zatiskamo oči?, z izgradnjo džamije bi bili še bolj (dr.Janez Vrbovšek);
- vsi vemo, da je islamizacija ena najbolj agresivnih in ena najbolj divjih ideologij danes na svetu (Jože Snoj);
- če se dovoli džamija, bo kapital zanjo prišel iz islamskih držav in tisti, ki daje kapital za take zadeve, potem tudi diktira islamsko versko-politično doktrino; potem se bo pa zgodilo, da se bodo v šolah pojavila dekleta v čadorjih, in to ne iz modnih razlogov, ampak iz verskih razlogov (Mihael Jarc).

PATERNALISTIČNI ARGUMENT – v vsaki družbi je večina dolžna poskrbeti za manjšino in tako je v tem primeru, saj mi najbolj vemo, kakšni so interesi muslimanov;

- predlagani muslimanski center bi še bolj getoiziral muslimane, ker so na tej neurejeni lokacije barakarske črne gradnje, torej bi muslimanski center še bolj utrdil to getoizacijo... (Jože Snoj);
- lokacija ni primerna zato, ker njena okolica ni poseljena pretežno z muslimanskim življem (Mihael Jarc);
- lokacijo je treba zavrniti, sicer bo vzbudila odpor med prebivalstvom, čeprav seveda ne gre za to, da bi kratili pravice muslimanski manjšini, ki sedajle postaja seveda vse močnejša (Jože Snoj).

Dr. Miheljak je, sicer v drugem kontekstu, ko je bil govor o nekem visokem državnem uradniku napisal: »Pri tem sploh ni problem, da /.../ misli, kar je zgoraj napisano, ampak da svoje misli tudi javno razlaga« (Dnevnik,5.5.1998). In to velja tudi za napisano zgoraj. Pri tem pa ne gre za kratenje pravic do izpovedovanja svojega mnenja, temveč gre za kratenje z ustavo zajamčeno pravico do svobodnega prakticiranja vere.

7.4. PRIMER MEDIJSKEGA DISKURZA

V raziskavi »Mladina 2000«, ki so jo opravili sodelavci Centra za socialno psihologijo na Fakulteti za družbene vede, so preverjali tudi to, koga anketiranci ne bi želeli imeti za soseda. Kar 75,8 odstotkov jih je odgovorilo, da kot sosedov ne želijo narkomanov. Ker pa se v tem poglavju, sprašujemo o

vplivu medijev na oblikovanje predsodkov in stereotipov, si bomo pogledali, kakšno govorico uporabljajo mediji, ko pišejo o uporabnikih drog.

Analizo medijev je za prvo poročilo »Skupine za spremljanje nestrpnosti« (2001), pripravila Mojca Pajnik. V analizi je ugotovila, da je medijska govorica o temi izrazito stereotipna in moralizatorska. Ko ustvarjajo konstrukte, mediji prakticirajo prikrito sovraštvo, kar pelje v stigmatizacijo in diskriminacijo uporabnikov drog, ki so predstavljeni kot kriminalci, neodgovorni slabiči, skratka, drugačni in manj vredni. V analizo je vključila trideset člankov, ki so bili od januarja do aprila 2001, objavljeni v Delu, Dnevniku, Slovenskih novicah, Družini, Mladini, Magu in Jani.

Ugotovila je, da je njihovo govorico možno razdeliti na več sklopov:

GOVOR O PROBLEMU: Mediji o uporabnikih drog in drogah poročajo kot o problemu. Bistvo problema pa je seveda v tem, da ga je potrebno odpraviti. Ko pa so uporabniki označeni za problem, se spremenijo v objekte in o njih prenehamo misliti kot o subjektih, kot o osebah. Z bojevanjem proti drogam, se bojujemo proti nečemu, kar je nesprejemljivo in hkrati potrjujemo sprejemljivost lastnega moralnega početja.

UPORABNIKI DROG KOT KRIMINALCI: Največ člankov o uporabnikih drog lahko preberemo na straneh črne kronike. Novinarji predstavljajo uporabnike kot kriminalce, kot akterje kriminalnih dejanj. Podrobno opisujejo kriminalni dogodek, kraj kjer se je nezakonitost zgodila in policijski postopek. Članki so enostransko obarvani v smislu, da enačijo uporabo drog izključno s kriminalom. Ko pišejo o uporabnikih drog se novinarji pogosto zatekajo k domnevam. Pri tem pa uporabljajo besedne zveze kot so »po vsej verjetnosti, verjetno gre, menda ni vedel«, ki pa bralca spodbujajo k naglemu sklepanju.

KDO SO UPORABNIKI DROG: Gre za diskurz mi in oni. Mi sodimo v kategorijo normalnih oni pa sodijo v kategorijo narkomanov, starih znancev policije, džankijev... Pri označbi se uporabniki enačijo samo z drogo oziroma z stanjem, ki ga ta povzroča, kar pa pomeni, da jim jemljemo človeškost.

KAKO OGROŽAJO NAS: Mojca Pajnik piše, da so v člankih uporabniki drog predstavljeni kot roparji, torbičarji, nasilneži. Uporabniki drog so a priori označeni kot oni slabi, ki denar pridobljen z nasiljem, porabijo za nekaj, kar je vredno obsodbe, namreč za potešitev narkomanske sle. Uporabniki drog postanejo grešni kozli, ki že zaradi svoje prisotnosti povzročajo negativna občutja drugih.

KAKO OGROŽAJO SEBE: V izbranih člankih so uporabniki drog prikazani kot slabši od nas, njihove prakse pa kot manjvredne, škodljive in nasilne. Predstavljeni so kot drugorazredni bolniki, ki bi jih bilo potrebno ločiti od normalnih bolnikov.

DVOJNOST POZITIVNIH IZJAV: V sodobni družbi je izražanje predsodkov vse manj odkrito. Tipičen primer takšnega diskurza je izjava : »Očitajo nam, da imamo kamen namesto srca, vendar ni res, te matere se nam smilijo, zato sem

predlagal, da zanje poiščemo primernejši kraj v naravi, da ne bi bili zaprti v vaškem središču/.../«. Govorcu se matere, ki se zdravijo za odvisnostjo, smilijo, zavrača pa možnost, da bi prebivale v njegovi soseščini.

Avtorica zaključuje, da mediji v javnosti ustvarjajo mnenje, da je povsem naravno neko skupino ljudi predstavljati kot manjvredno. Mediji ustvarjajo podobo o tem, kakšni so uporabniki drog, kaj počnejo oziroma, kako ogrožajo predvsem nas in pa tudi sebe.

8. SKLEP

Verjetno vsak mlad učitelj vstopa v šolo poln idealov. Predstavlja si, da bo s svojim delom pomagal mladim, da bodo postali, tudi po njegovi zaslugi, odlični strokovnjaki, po možnosti na njegovem področju. Mlade želi seznaniti z dosežki njegove stroke in še več, pomagati želi pri oblikovanju celovite, tolerantne, vsestransko razvite osebnosti. Pri tem pa je prepričan, da je njegova vloga izredno velika, in da brez njega mladi teh ciljev ne morejo doseči.

Vendar ta »opoj« ne traja prav dolgo. Kaj kmalu je prisiljen upoštevati »kruto« realnost in temu prilagoditi svoje cilje, svoja dejanja. Pa vendar sta v osnovi možna samo dva načina reagiranja. Prvi je ta, da se temu prilagodiš. Strogo upoštevaš učne načrte, razen znanja o svoji stroki, te ne zanima nobena druga stvar in to znanje tudi pridno meriš. Z osebnostjo, z vzgojo pa se naj ukvarjajo kar tisti, ki so za to plačani. Drugi način pa je, da se s tem ne sprijazniš.

Kaj mislim z zgoraj povedanim?

Eden od standardov znanja pri predmetu Državljska vzgoja in etika je tudi opredelitev pojma toleranca. Učitelj pove definicijo pojma, navede primere in zahteva, da se učenci to naučijo. Pri ocenjevanju mu odgovorijo na vsa vprašanja in z mirno vestjo jim da oceno odlično. Že v naslednjem odmoru pa na hodniku vidi učenca, kateremu je za dobro razlago pojma toleranca dal odlično kako zmerja in brca drugega samo zato, ker je na primer »bitje s pol strešice«. Učitelj, ki se je prilagodil bo ta dva učenca ločil in tu se bo stvar končala. Če pa si učitelj, ki bi kljub vsemu rad nekaj več, se tu stvar pravzaprav šele začne.

Dejstvo, da sem sam učitelj, ki si domišlja da spada med tiste druge, me je pripeljalo do teme mojega diplomskega dela. Ker sem se mnogokrat počutil nemočnega, brez potrebnega znanja, sem se odločil, da bom združil prijetno s koristnim. Končno končal fakulteto, svoje znanje pa uporabil v moji službi.

Pri pisanju sem imel pravzaprav samo en cilj. Pridobiti sem si želel čim večje vedenje o predsodkih in spoznati moje možnosti pri zmanjševanju oziroma pri njihovem odpravljanju.

In kaj sem dosegel?

Spoznal sem, da na tem področju nisem vsemogočen. Kot učitelj sem le eden od faktorjev, ki vpliva na oblikovanje in odpravljanje predsodkov pri mladih. Drugi, še pomembnejši, pa so družina in ostali s katerimi se mladi družijo. Ker so mladi pomemben uporabnik medijev, imajo velik vpliv nanje tudi ti. S pomočjo medijev v njihovo življenje vstopajo s svojim diskurzom politiki. Le-ti pa ustvarjajo družbene pogoje, ki imajo vpliv na način razmišljanja in delovanja mladih.

In kaj lahko učitelj in šola naredita?

Predvsem sem mnenja, da mora o tem, kaj želimo doseči, na šoli vladati soglasje. Z cilji in načini dela se morajo strinjati vodstvo šole in tudi učitelji. Učitelj, ki je sam poln predsodkov in v skladu z njimi tudi deluje, je le slab vzgled učencem in hkrati tudi alibi za njihovo nestrpnost do drugačnih. Torej je za uspešnost, imenujmo ga »program za odpravljanje predsodkov«, pomembna osebna zavzetost in delovanje učitelja. Učitelji moramo v marsičem tudi spremeniti način dela. Namesto klasičnih predavanj moramo pred učence postaviti probleme, pri katerih bodo do cilja prišli samo z medsebojnim sodelovanjem in medsebojno odvisnostjo pri njegovem doseganju.

Že sedaj mnogo šol organizira za svoje učence razne tabore. Ti pa lahko postanejo, z načrtovanimi dejavnostmi, dober primer sodelovanja, zблиževanja, strpnosti, s tem pa tudi način zmanjševanja predsodkov. Enako velja za organizirana druženja staršev, otrok in učiteljev.

Zaradi ciljev in načina dela, bi morali doseči čim večjo vključitev učencev predvsem v dva izbirna predmeta. To sta Vzgoja za medije in pa Filozofija za otroke. Cilj medijske vzgoje je namreč kritičen uporabnik medijev. Namesto pasivnega postane aktiven spremljevalec medijskih vsebin.

Pri Filozofiji za otroke, pa je način dela približno takle. Izbere se določena tema, prebere zgodba in o tej temi se argumentirano razpravlja. Pri tem je potrebno lastno razmišljanje, argumentiranje, poslušanje in spoštovanje mnenja drugega. Zanimivo je še to, da je program pripravljen praktično za vsa starostna obdobja, seveda v skladu z otrokovimi sposobnostmi. Tako se program lahko odvija v vrtcih, v šoli pa kot interesna dejavnost lahko že od prvega razreda naprej.

Med cilji našega osnovnošolskega izobraževanja sta med drugimi tudi naslednja:

- vzgajanje za obče kulturne in civilizacijske vrednote, ki izvirajo iz evropske tradicije;
- vzgajanje za medsebojno strpnost, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi, spoštovanje človekovih pravic in s tem razvijanje sposobnosti za življenje v demokratični družbi...

In vsi, ki sodelujemo v šolskem procesu, moramo te cilje spoštovati in delovati v skladu z njimi. Pri tem pa bo, vsaj meni osebno, v veliko pomoč znanje, ki sem ga pridobil z pisanjem tega diplomskega dela.

VIRI IN LITERATURA

- 1) About, Frances (1994): Children & Prejudice. Blackwell Publishers. Oxford (prva izdaja 1988).
- 2) Allport, Gordon W. (1979): The Nature of Prejudice. Perses Books. Cambridge (prva izdaja 1954).
- 3) Brown, Rupert (2001): Prejudice (Its Social Psihology).Blackwell. Oxford (prva izdaja 1988).
- 4) Čmaj, Andreja (2003): Podoba spolov na televiziji. Diplomsko delo. FDV. Ljubljana.
- 5) Dedić, Jasminka; Jalušič, Vlasta; Zorn, Jelka (2003): Izbrisani (Organizirana nedolžnost in politike izključevanja). Mirovni inštitut. Ljubljana.
- 6) Definitions and overview of prejudice&discrimination.
<http://faculty.ncwc.edu/toconnor/soc/355lect01.htm> (26.6.2004).
- 7) Erjavec, Karmen; Volčič,Zala (1998): Mladi in mediji. Zveza prijateljev mladine Slovenije. Ljubljana.
- 8) Erjavec, Karmen; Volčič, Zala (1999): Medijska pismenost. DZS. Ljubljana.
- 9) Giddens, Anthony (2000) : Sociology (Third edition). Polity Press. Cambridge (prva izdaja 1997).
- 10)Gould, Stephen Jay (2000)): Za-mera človeka. Krtina. Ljubljana.
- 11)Haralambus,Michael; Holborn, Martin (1999): Sociologija, Teme in pogledi. DZS. Ljubljana.
- 12)History of Education.
http://fcis.oise.utoronto.ca/~daniel_schugurensky/assignment1/1954allport.html (21.6.2004).
- 13)Kuzmanić, Tonči (1999): Bitja s pol strešice. Open society institute. Ljubljana.
- 14)Labinowicz, Ed (1989): Izvirni Piaget (mišljenje-učenje-poučevanje). DZS. Ljubljana.
- 15)Miheljak, Vlado (2002): Bi imeli Sestro za sosedo? (Netoleranca med Slovenci?). Delo. Sobotna priloga. letnik 44 št. 106 str.9..
- 16)Miheljak, Vlado (2001): Skine pretepajo, mar ne? (Ali notranji minister obvladuje položaj?). Delo. Sobotna priloga. letnik 46 št. 166. str.11.
- 17)Miheljak, Vlado (1998): Svoboda medijev (in meje javne besede). Dnevnik. Pogled skozi ključavnico. Letnik 48 št. 119 str.5.
- 18)Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje(2002). Uredil Vlado Miheljak. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport; Urad republike Slovenije za mladino; Založba Aristej.
- 19)Mladina v devetdesetih:analiza stanja v Sloveniji (1996). Mirjana Nastran Ule (et.al.). Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.
- 20)Monograph-Stereotyping. www.psc-cfp.gc.ca/publications/monogra/mono3_e.htm (19.6.2004).
- 21)Osolnik, Nataša (2003): Kognitivne teorije predsodkov. Diplomsko delo. FDV. Ljubljana.

- 22) Perger Kuščer, Marjanca (1999): Šola in otrokov razvoj (Mlajši otrok v šoli). Pedagoška fakulteta. Ljubljana.
- 23) Poler, Melita (1997): Novinarska etika. Mangolija. Ljubljana.
- 24) Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01 (2001). Uredila Brankica Petković. Mirovni inštitut. Ljubljana.
- 25) Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02 (2003). Uredila Roman Kuhar, Tomaž Trplan. Mirovni inštitut. Ljubljana.
- 26) Predah za študentsko mladino (1996). Mirjana Nastran Ule (et.al.). Urad republike Slovenije za mladino; Zavod republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana.
- 27) Prejudice. www.colorado.edu/conflict/peace/problem/prejudisc.htm (20.6.2004).
- 28) Prejudice, The Authoritarian Personality-Psychological Self-Help. <http://mentalhelp.net/psychhelp/chap7/chap.71/htm> (20.6.2004).
- 29) Racism in mind (2004). Edited by Michael P. Levine, Tamas Pataki. Cornell University Press. Ithaca and London.
- 30) Roots for Change. www.rootsforchange.net/pdf/e4-eng-Journal.pdf (20.6.2004).
- 31) Šimenc, Marjan (2002): Filozofija za otroke-osnovni elementi programa. FNM (filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente). 1-4/2002. letnik 9 št.24. st.4-10. Državni izpitni center. Ljubljana.
- 32) Talk to Kids About... <http://www.tolerance.org/parents/kidsarticle.jsp?p=0&ar=13> (19.6.2004).
- 33) Učni načrt (2000): Državljanstva vzgoja in etika. Zavod republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana.
- 34) Učni načrt: Filozofija za otroke. http://www.zrss.si/pdf/FIL_FZO.pdf (20.6.2004).
- 35) Učni načrt (2001): Vzgoja za medije. Zavod republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana.
- 36) Ule, Mirjana (2004): Socialna psihologija. FDV. Ljubljana.
- 37) Ule Nastran, Mirjana ur. (1999): Predsodki in diskriminacije. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.
- 38) Urh, Polona (2003): Podobe islama v častniku Delo. Diplomsko delo. FDV. Ljubljana.
- 39) Zakon o osnovni šoli. <http://zakonodaja.si> (23.6.2004).
- 40) Žlebničnik, Leo (1960): Psihologija otroka in mladostnika (prvi del). DZS. Ljubljana.
- 41) Žlebničnik, Leo (1963): Psihologija otroka in mladostnika (drugi del). DZS. Ljubljana.

